

LIBERTAS

Nr. 4

1988

Egoisme

Af Redaktionen

Milton Friedmans populære liberalisme

Af Finn Ziegler

En borgerlig regering opstår og går ned

Af Torben W. Grage

Kollektiv Anarkisme, Goldman, Etik og Libertarianisme

Af Niels Erik Borges

Stil de rigtige spørgsmål

Af Kari Anne Fevang Andersen

Den »konservative socialistiske anarkistiske liberale« Orwell

Af Per Ørum Hansen

Why the State won't stop growing

Af Ole P. Kristensen

Liberal våbenlovgivning

Af Niels Erik Borges

Boganmeldelser

Lars Gustafsson: Bernard Foy's tredje rokade

Oriana Fallaci: En mand

Lawrence H. White: Free banking in Britain

Jean Baudrillard: Det fatale

Ayn Rand: Comprachicos

Ayn Rand: Rasism

Nils Christie og Kertil Bruun: Den gode fjende

LIBERTAS SELSKABET

»Tidsskriftet Libertas« er et uafhængigt ny-liberalt tidsskrift til fremme af studiet af fri markedsøkonomi og personlig frihed.

ISSN 0107-8046

Udgiver

»Tidsskriftet Libertas« udgives af Libertas Selskabet. Tidsskriftet udkommer 3-4 gange årligt i cirka 250 eksemplarer.

Redaktion Michael

O. Appel Niels E. Borges (ansvarshavende)
Michael Bonde-Nielsen
Peter Kurrild-Klitgaard
Ole Kvist
Gunnar Jacobsen
Tage Sværke Jessen

Artikler – signerede og usignede – udtrykker ikke nødvendigvis redaktionens, udgiverens eller medlemmernes holdninger. For indholdet hæfter alene forfatterne/redaktionen.

Redaktionen modtager gerne indlæg af enhver art, men påtager sig intet ansvar for materiale, der er tilsendt uopfordret.

© Copyright Tidsskriftet Libertas. Tilladelse til eftertryk gives gerne – dog kun efter forudgående tilladelse fra redaktionen og med tydelig kildeangivelse.

Medlemskab/abonnement koster 200,- kroner og dækker 3-4 numre af tidsskriftet, 4-6 nyhedsbreve, adgang til konferencer, seminarer, møder m.v.

Gironr.: 8 08 05 77

Sekretær og forretningsfører:

Libertas. c/o Stud polit. Jarl Kure.
Marstalsgade 16. st..
DK-2100 København Ø.
Tlf. 01 42 86 42 (P) & 01 92 7142 (A)
Girokonto: 8 08 05 77

Præsidium:

Charlotte Albjerg, Bo Andersen, Michael O. Appel, Niels Erik Borges, Otto Brøns-Petersen, Henrik Carmel, Villy Dall, Flemming Friese-Jensen, Torben W. Grage, Jens Frederik Hansen, Morten Holm, Gunnar Jacobsen, Arne Steen Jensen, Palle Steen Jensen, Jarl Kure, Peter Kurrild-Klitgaard, Ole Kvist, Kristian Kyndi, Per Olof Larsson, Jens Løgstrup Madsen, Steen Steensen, Dan Terkildsen, Anette Thomsen og Finn Ziegler.

Rådgivende Kollegium:

Nobelpristager Professor Friedrich August von Hayek, Østrig, (Ærespræsident), Professor Norman P. Barry, University of Buckingham, Storbritannien, Professor Walter Block, Fraser Institute, Canada, Ing. Hubert Jongen, Libertarisch Centrum, Belgium, Professor Leonard P. Liggio, Institute for Human Studies, U.S.A., og Dr. Madsen Pirie, The Adam Smith Institute, Storbritannien.

Redaktionel meddelelse:

Fra og med dette nummer er tidsskriftet *Silhouet* indgået i magasinet *Libertas*. Hvilket medfører, at stof fra *Silhouet* bringes i *Libertas*.

Indhold

Egoisme 2 <i>Af Redaktionen</i>	Why the State won't stop growing 17 <i>Af Ole P. Kristensen</i>
Milton Friedmans populære liberalisme 3 <i>Af Finn Ziegler</i>	Liberal våbenlovgivning 22 <i>Af Niels Erik Borges</i>
En borgerlig regering opstår og går ned 6 <i>Af Torben W. Grage</i>	Boganmeldelser 23 <i>Lars Gustafsson: Bernard Foy's tredje rokade</i> <i>Oriana Fallaci: En mand</i> <i>Lawrence H. White: Free banking in Britain</i> <i>Jean Baudrillard: Det fatale</i> <i>Ayn Rand: Comprachicos</i> <i>Ayn Rand: Rasism</i> <i>Nils Christie og Kettel Bruun: Den gode fjende</i>
Kollektiv Anarkisme, Goldman, Etik og Libertarianisme 10 <i>Af Niels Erik Borges</i>	
Stil de rigtige spørgsmål 12 <i>Af Kari Anne Fevang Andersen</i>	
Den »konservative socialistiske anarkistiske liberale« Orwell 15 <i>Af Per Ørum Hansen</i>	

Kære Læser

EGOISME

Egoisme kendes i to former.

1. **Den naturlige egoisme.** Erkendelse og varetagelse af egne interesser og mål samt ansvar herfor. Heri kan et andet menneske ikke være middel, kun mål.

2. **Den kulturelle egoisme.** Herved er andre mennesker et middel til opnåelse af egne interesser og mål.

Erkendelse og forfølgelse af egne mål og interesser kan kun forekomme, når mennesket er fri for tvang. Den eneste omstændighed, hvorunder dette kan udfoldes, er der, hvor det fuldt ud respekteres, at andre mennesker *kun* er mål og netop *ikke* middel.

Aldrig før har så mange mennesker og institutioner tilbudt os deres »hjælp«. Selv om kun en brøkdel af alle løfterne blev opfyldt, måtte vi alle for længst være fuldkommen lykkelige. Det er de færreste. Og hvorfor? Simpelthen fordi de ikke *er*. De eksisterer ikke, idet de er reduceret til et nummer i en altfavnende organisme. En stat. Denne kendetegnes netop ved at undertrykke individets mulighed for at erkende den naturlige egoisme. Indses organismens indbyggede logik ikke, stemples oppositionen som kætterske samfundsfjender af de, som foregiver og påtager sig at være ansvarlige for andre. Og dette fordi alle søger at drage fordel af andre mennesker. Konsekvensen af dette er, at mange gør sig selv afhængige af andre. Ved at stole på disse profeter bliver man et middel til opnåelse af andres mål. I stedet må man sætte egne mål og arbejde derefter. Alt har en pris, som man selv må betale. Du får kun noget »forærende«, hvis en anden ønsker at købe dig til et af hans mål. Organismens profeter foregiver, at det er for din skyld, de fratager dig selvbestemmelsen. De bilder folk ind, at »menneskerettigheder« omfatter en samfundsmæssig omsorg for alle mennesker i alle livets aspekter. Om nødvendigt imod folks egne ønsker.

Redaktionen.

Frihedens tænkere (5)

Milton Friedmans populære liberalisme

Af Finn Ziegler

Milton Friedman er frihedens populære forfatter. Friedman er meget stærk i sin tro på den frie markedsøkonomis muligheder og påpeger praktiske løsningsmodeller, der skal fratage den offentlige sektor en række opgaver-og overlade dem til den private sektor.

Milton Friedman er først og fremmest en kendt og respekteret økonom, der i 1976 modtog nobelprisen i økonomi. Mange forbinder ligefrem den økonomiske teoretiske retning *monetarisme* eller »Chicagoskolen« med Milton Friedman. Det videnskabelige grundlag for Milton Friedmans økonomiske arbejder er velfunderet og på en række felter epokegørende, medens grundlaget for Friedmans politiske arbejder er mere praktisk, konkret og – det vil mange nyliberale hævde – populistisk. Det er dog det politiske, der har gjort Milton Friedman kendt i offentligheden-og her har bogen og TV-serien »Det frie valg« eller »Free to Choose« bestemt spillet en stor rolle.

Nedenstående vil blive en gennemgang af Milton Friedmans politiske holdninger. Jeg håber, at det vil være muligt senere at vende tilbage til Friedman med en gennemgang af de økonomiske teorier og det videnskabelige grundlag, der er udgangspunktet for Chicagoskolen's arbejder.

Personlig frihed

I Milton Friedmans nyliberalistiske tankegang er *den personlige frihed* nøgleordet. Ved frihed forstår Friedman både *politisk frihed* og *økonomisk frihed*. De to »dele« af frihedsbegrebet er ifølge Friedman uadskillelige. Tilhængerne af frihed må kæmpe for begge. Den økonomiske frihed er et vigtigt *mål* i sig selv, men også som et *middel* til politisk frihed er økonomisk frihed vigtig, fordi økonomisk frihed spreder magten. Friedman finder, at den politiske frihed på denne måde er knyttet til økonomisk frihed – både ud fra en teoretisk og historisk indfaldsvinkel.

Det er ikke muligt at opnå »politisk frihed« uden »økonomisk frihed«, medens det omvendte er muligt – selv om Friedman hævder, at økonomisk frihed vil fremkalde politisk frihed eller ønsket om politisk frihed. »Demokratisk socialisme« er derfor en umulighed i praksis. Socialismen betyder, at staten overtager *kontrollen* med alle samfundets institutioner, og magten centraliseres. Dette betyder, at enhver større eller mindre aktivitet skal godkendes af regeringen – også sådanne aktiviteter, der går lederne imod. Og selv om individerne ikke nægtes adgang til midlerne, kan de godt være så begrænsede, at reel modstand i praksis ikke er mulig. Derfor vil »demokratisk socialisme« være en utopi. Jo *mindre* den økonomiske frihed bliver, des *mindre* bliver den politiske frihed.

Friedman finder nok, at et »anarkistisk samfund« er attraktivt ud fra en filosofisk indfaldsvinkel, men ikke, at det er passende for et samfund, der består

af »imperfekte« individer. Den absolutte frihed kan ikke

lade sig gøre – individerne vil komme i konflikt med hinanden på et eller andet tidspunkt. Det er baggrunden for statsmagten. Statsmagten skal *beskytte* og afgrænse individernes frihed.

Statsmagten

Det er vigtigt, at statsmagten ikke på nogen måde begrænser den økonomiske frihed. Derimod skal statsmagten have følgende opgaver.

- a) *opstille* »spillets« regler (definere ejendomsrettigheder).
- b) *afgøre* konflikter på grundlag af »spillereglerne« (afklare, hvem der har ejendomsretten) og
- c) *gennemtvinge* – hvis nødvendigt – afgørelser truffet på grundlag af »spillereglerne« (sikre ejendommen hans ejendom).

Dette betyder nærmere bestemt, at statsmagten gennem opstillingen af nogle *generelle regler*, at *retsvæsen* og en *politimagt* skal afgøre tvistigheder mellem individer og sætte grænser for individets frihed.

En statsmagt, der bygger på ovenstående principper, kan betegnes som en *natvægterstat*. Friedman stopper imidlertid ikke herved. Pengevæsenet betragtes på lige fod med frembringelsen af beskyttelse – og opgaven skal overlades til statsmagten. Dette er dog ikke, jvf. nedenstående, ensbetydende med, at Friedman er tilhænger af den pengepolitik, der føres i de fleste vestlige lande.

Statsmagtens rolle, som beskrevet ovenfor, vedrører det, som det frie marked – ifølge Friedman – ikke selv kan frembringe, nemlig opstillingen af, afgørelsen om og gennemtvingelsen af »spillets regler«. Hertil kan man så lægge opgaver, hvor tilveje-, bringelsen på det frie marked, dvs. gennem frivillige udvekslinger mellem markedsdeltagerne – enten er meget *kostbar* eller *praktisk umulig*. Der er to klasser af denne slags: 1) monopoler eller lignende begrænsninger på markedet og 2) »naboeffekter« (externaliteter).

Monopoler

Friedman finder, at der kun er behov for statsindgreb, når der er tale om *naturlige* monopoler eller *tekniske* monopoler. Et naturligt eller teknisk monopol opstår, når der ikke er praktiske muligheder for konkurrence, for eksempel i det tilfælde, hvor et selskab ejer en bestemt naturressource alene – og således er ene på markedet. Alternativet til det frie marked med konkurrence er i disse tilfælde: a) private monopoler, b) offentlige monopoler eller c) offentlig regulering. Friedman vil ikke afvise situationer, hvor b) eller c) kan være påkrævet, men foretrækker generelt a), fordi det private monopol vil være mest *tilbøjelig til at tilpasse sig* udviklingen og markedets vilkår.

Et teknisk monopol kan måske i visse situationer retfærdiggøre et offentligt monopol. Dette vil dog *ikke* i sig selv retfærdiggøre et forbud mod konkurrence. Hvis der er tale om et naturligt eller et **teknisk** monopol, betyder det, at det ikke kan betale sig at konkurrere med det offentlige monopol. De fleste monopoler er i virkeligheden skabt ved en eller anden

form for offentlig støtte (økonomiske tilskud, reguleringer, forbud mod konkurrence osv.), og sådanne støtteforanstaltninger ser Friedman gerne afviklet.

Nabo-effekter

Det klassiske eksempel på en nabo-effekt er forurening. Friedmans eget eksempel er forureningen af en å. Den person, der forurener åen, tvinger i virkeligheden andre til at bytte rent vand mod dårligt (hvorved de påføres et tab).

Nabo-effekter kan retfærdiggøre indgreb i markedsøkonomien i bestemte situationer. Friedman har for eksempel foreslået indgreb over for forureningen (introduktionen af en miljøafgift, hvor den forurenende part pålægges en afgift, der helt eller delvist kan anvendes som kompensation til den part, der har været udsat for forureningen).

Nabo-effekten retfærdiggør nok indgreb i den frie markedsøkonomi i bestemte situationer. Men Friedman fremhæver, at *indgreb i sig selv er forbundet med nabo-effekter*. For det første kan indgrebet ikke kompensere individerne retfærdigt. For det andet så *indskrænker* ethvert indgreb i den frie markedsøkonomi *individets frihed* – hvilket i sig selv er en betydelig nabo-effekt.

Sociale opgaver

Friedman begrænser frihedens spillerum til »ansvarlige« individer. Gale mennesker og børn skal ikke have samme frihedsrettigheder. Der skal således drages en skillelinje mellem ansvarlige mennesker og mennesker, der ikke er i stand til at varetage deres eget liv. De mennesker, der falder udenfor, skal overvåges og behandles af statsmagten.

Friedman erkender, at det kan være vanskeligt at drage denne skillelinje, og at det kan være svært at sætte grænser for statsmagtens »paternalistiske« aktiviteter. Det er *i det hele taget* svært for en nyliberal at acceptere statens sociale aktiviteter, fordi det betyder akcepten af det princip, at nogle mennesker skal *bestemme* over andre.

Men ligesom det er svært for Friedman at sætte en grænse for, hvornår »monopolet« og »naboeffekten« kan retfærdiggøre indgreb, så har Friedman vanskeligheder ved at sætte grænser for statsmagtens sociale engagement.

Libertariansk kritik

Milton Friedman har en kritisk indstilling over for statsmagtens rolle. Dette afholder ham fra at komme med stribevis af forslag til, hvor den offentlige sektor bør og skal gribe ind – i modsætning til de fleste andre økonomer. Friedmans statsmagt »begrænser« sig til opretholdelsen af lov og orden, fastsættelsen af regler for »spillet på markedspladsen«, sikringen af aftalers overholdelse, sikringen af et stabilt pengevesen, sikringen af miljøet og suppleringen af privat velgørenhed over for de svageste eller de »uansvarlige« grupper i samfundet.

Kritikken mod Milton Friedman fra nyliberal og libertariansk hold retter sig primært mod hans opfattelse af statsmagtens rolle. Friedmans argumentation er meget lidt filosofisk og har ikke et udgangspunkt i en egentlig rettighedsfilosofi, der sætter grænsen for individets sfære.

Begrundelsen for Friedmans statsmagt er, at individerne er »imperfekte«. Men det u hensigtsmæssige i en statsmagt, der ledes af »imperfekte« individer, fremgår vel selvklart. Konsekvenserne af fejlbeslutninger er vel egentlig mere fatale, hvis magten er centraliseret i en statsmagt.

Friedmans vanskeligheder med statsmagtens rolle er ikke forskellig fra andre nyliberale, der vil en statsmagt. Argumentationen bliver ofte gennemført på et plan, hvor det i høj grad er *frygten* for markedet, der spiller ind. En af de største vanskeligheder består også i, at den nyliberale statstilhænger tilslutter sig *individets ukrænkelige rettigheder*, og dernæst er villig til at krænke dem – for at »minimere« krænkelserne.

En borgerlig regering opstår og går ned – men de liberale ideer er livs- og gennemslagskraftige

Af *Torben W. Grage*

Endelig en borgerlig regering

Efter næsten et halvt sekels – helt nøjagtigt 44 års socialdemokratisk besiddelse af regeringsmagten – kom der en borgerlig regering til magten i 1976, og den sad i vekslende konstellationer af Folkparti, Centerparti og Moderata Samlingspartiet i seks år til 1982.

1976 var ikke noget godt år for den borgerlige opposition at komme til magten i. Økonomien var på vej nedad. Det havde den faktisk været siden midten af 1960'erne, hvor industriproduktionen viste synkende tilvækst. Svensk industri begyndte at tabe markedsandele både på hjemmemarkedet og i eksporten. Industribeskæftigelsen begyndte samtidigt at mindskes. Investeringerne lå rimelig godt frem til begyndelsen af 1970'erne; så begyndte også de at mindskes. Produktiviteten begyndte at udvikles langsommere end i andre lande.

Først efter den internationale konjunkturedgang 1974-75 (som jo var en følge af 1973-74 års oliekrise) blev dog problemerne alment erkendte og mærkbare.

Men de politiske partier fortsatte med at beslutte – om reformer. En lang række af offentlige udrulninger forberedte nye forbedringer; velfærdsstaten skulle jo blive perfekt. Flere store reformbeslutninger på arbejdsmarkeds-, social- og uddannelsespolitikens område blev forberedt og fattedes i begyndelsen og midten af 1970'erne. Det skete ofte i fuld enighed mellem socialdemokraterne og de borgerlige oppositionspartier og i tro på, at den svenske økonomi ville komme til at udvikle sig positivt – at der ville blive stor tilvækst også i årene fremover.

På arbejdsmarkedsområdet blev der indgået løn aftaler, som tydede på, at såvel arbejdsgivere som lønmodtagere mente, at ressourcerne var udtømmelige – at fremtiden var lys.

Borgerlig regering forsøger at rette økonomien op

De seks år blev ikke nogen strålende ydre fremgang for de borgerlige partier. Men det må fremhæves, at de havde alle odds imod sig. Ikke blot overtog de en økonomi, der var på nedtur af såvel indre som ydre årsager; men mange af den svenske industris fremstående repræsentanter kom til regeringen og anmodede om subsidier eller anden støtte. Den borgerlige regering kunne ikke afslå at yde en omfattende hjælp – uanset hvilke principielle indvendinger de havde mod en sådan politik. For det var store og tunge dele af den svenske industri, der havde problemer – sådanne som stålindustrien og værftsindustrien – og det havde overordentlig alvorlige konsekvenser for beskæftigelsen. Det var ikke mindst et problem for nogle regioner. Den borgerlige regering kunne ikke ignorere hverken den truende, omfattende arbejdsløshed som sådan eller den meget skave regionale fordeling.

Følgelig satte den borgerlige regering ind med en meget ambitiøs rekonstrueringspolitik – og den gav resultater, men bittert nok for den borgerlige regering, først på længere sigt og til glæde for den

efterfølgende socialdemokratiske regering.

I løbet af 1970'erne gennemførtes en lang række love, der på den ene eller den anden måde påvirkede den svenske industris lønsomhed eller greb ind i ledelsen af virksomhederne. Således gennemførtes bl.a. fra 1971 til 1976 følgende: Nedskæring af arbejdstiden fra 42,5 til 40 timer i ugen, ansættelsesbeskyttelse for visse kategorier af arbejdstagere (den såkaldte ældrelov), udvidet skadeserstatning til alle arbejdstagere, 240 timers betalt ledighed for indvandrede for at deltage i svenskundervisning, udvidet forældreledighed, forstærket indflydelse for de ansatte over arbejdsmiljøet, indskrænkninger i mulighederne for at ansætte folk for en begrænset periode, øgede muligheder for arbejdsmarkedsmyndighederne til at gribe ind med forholdsregler ved driftsindskrænkninger i virksomheder, faglige tillidsmænd fik ret til vidtgående ledighed for deltagelse i faglig virksomhed både på og uden for deres egen arbejdsplads, alle arbejdstagere fik ret til ledighed for uddannelse og kunne selv bestemme, hvilken uddannelse de ville have (og fagforeningen kunne afgøre, hvor lang tid det måtte dreje sig om), pensionsalderen blev nedsat fra 67 til 65 år.

Ikke mindst tilkom fra 1. januar 1977 medbestemmelsesloven (MBL). Den fik umiddelbare følger for den borgerlige regering, for denne var nu nødt til at forhandle med de ansattes repræsentanter på alle niveauer om lovforslag og t.o.m. om udredningsdirektiv, hvis de blot på mindste måde kunne berøre de ansatte – og det var der ikke mange, der ikke kunne. Det gjorde regeringsarbejdet og administrationen enormt meget tungere og langsommere.

Denne voldsomme vækst af love og forordninger med direkte indvirkning på virksomhedernes konkurrenceevne havde også til følge en tilsvarende vækst i afgiftsbelastningen. Arbejdsgiverafgifterne tredobledes mellem 1970 og 1979. 1970 var arbejdsgiverafgifterne 12,5% i forhold til lønnen. 1976 var de steget til 32,7% og 1979 til 36,7%.

Lønmodtagerfond-spørgsmålet

Dette var en udvikling, som gjorde indtryk på det private erhvervslivs mænd.

I sin bog »Maktkamp eller Samförstånd?« skildrer industriministeren i den borgerlige regering, Nils G. Åsling, hvorledes »the grand old man« i den svenske finans- og industriverden Marcus Wallenberg kom op til ham straks efter, at Åsling var blevet industriminister og udtrykte sin stærke uro over udviklingen og advarede imod, hvad der skulle kunne beskrives som privatkapitalismens kapitulation i et gennemorganiseret samfund.

Det er i denne situation, at spørgsmålet om lønmodtagerfonde for alvor kommer på dagsordenen. Det er et spørgsmål, der er ladet med ideologi og for mange frygtes at indebære vidtrækkende, ikke blot økonomiske konsekvenser, men også politiksammfundsmæssige, dybtgående omkalfatringer. Er det et nyt forsøg på ad indirekte veje at gennemføre socialisme i Sverige?

Der var to drivende kræfter for at tå lønmodtagerfondsspørgsmålet sat på dagsordenen. På arbejdersiden var det LO

og ikke socialdemokraterne. LO havde haft lønmodtagerfondspøtgsmalet i tankerne i flere årtier. Det var fra den side, kravet blev ført frem igen og igen fra 1940'erne. Men det fandt ingen genklang i det svenske socialdemokrati, førend vi kommer frem til 1970'erne. Og det er spørgsmålet, om socialdemokraterne var gået med på at lade rigsdagen beslutte om nedsættelsen af et udvalg til at undersøge spørgsmålet og komme med et forslag, hvis ikke det også var blevet presset fra et af de borgerlige partier, nemlig Folkpartiet.

Dette kan lyde ejendommeligt; men en lidt nærmere belysning gør det forhåbentlig mere forståeligt. Folkpartiet havde lige siden 1950'erne lanceret tanken om et ejendomsejende demokrati, i hvilket lå, at man ville udvide kredsen af dem, der ejede noget, kapital i en eller anden form.

I løbet af 1950'erne og 1960'erne fremsatte Folkpartiet flere gange kravet om individuelle overskudsandele i virksomhederne. I 1974 var tankerne herom udviklet så vidt, at Folkpartiet i Riksdagen fremlagde et forslag om lovfæstet ret for lønmodtagere til andel i virksomhedernes kapitaltilvækst.

I forslaget fremholdt man, at et fondssystem burde »utformas så att det åstadkommer en jämnare förmögenhetspridning, förskjulet makten från traditionelle ägarintressen samt motverkar stalig och enskild maktkoncentration«. Man skitserede en model, ifølge hvilken de større virksomheder skulle betale en del af overskuddet i form af nyemitterede aktier til forskellige fonde. Lønmodtagerne skulle modtage individuelle andelsbeviser i »ett decentraliseret system av fonder med betydande frihet för löntagarna att välja mellan olika fonder.« Folkpartiet anmodede om en udredning.

Forslaget blev imidlertid afslået i Riksdagen; men Folkpartiet fremsatte det igen senere samme år i forhandlinger med den socialdemokratiske regering, hvorefter denne gik med på at lade en statslig fondudredning nedsætte. Direktiverne udarbejdedes i samråd mellem Socialdemokraterne og Folkpartiet. Udredningen skulle bl.a. konstruere en eller et par modeller for lønmodtagerfonde.

År 1976 lagde LO's økonom, Rudolf Meidner, sit forslag om branchevis organiserede lønmodtagerfonde frem. Det tog Folkpartiet imidlertid meget skarp afstand fra. Det anså, at det ville lede til en urimelig magtkoncentration – i LO's hænder.

Samme år lagde også den svenske industri et fondforslag frem, det såkaldte Waldenströmforslag, opkaldt efter den svenske industrimand Erland Waldenström, der var formand for den gruppe af personer fra Sveriges Arbetsgivarforening og Svenska Industriforbundet, som havde fået til opgave at arbejde med fondspøtgsmalet, som man ikke mente var til at komme udenom i svensk økonomi og politik.

Waldenströmrapporten konstaterer bl.a., at det er nødvendigt at øge den risikovillige opsparing i erhvervslivet, samt at den ulige formuefordeling og ejerindflydelse bør udjævnes og omfatte flere personer. Disse mål ville bedst kunne nås, hvis virksomheden (eller branchen) og fagforeningen frivilligt aftalte, at en del af lønsummen blev afsat til fonde, som styredes og ejedes af lønmodtagerne. Efter en spærreperiode på 5-10 år skulle den enkelte lønmodtager selv frit kunne disponere over sin andel i fonden.

Det beregnedes, at disse fonde i løbet af 5-10 år ville komme til at indebære, at lønmodtagerne ejede aktier i et omfang, der svarede til mellem 17 og 33% af værdien af alle børsnoterede aktier. (Til sammenligning kan det nævnes, at det er blevet påstået, at de lønmodtagerfonde, som den svenske rigsdag traf beslutning om i 1983, højst kunne købe aktier til en værdi, der svarede til 7% af børsaktierne!).

Fra borgerlig accept til borgerlig modstand – under erhvervslivets banner!

Dette var altså situationen 1976. Der var ikke hverken blandt de borgerlige partier eller i toneangivende industrikredse en afvisende holdning til at tænke i lønmodtagerfondbaner. Omend der var variationer i opfattelsen af, hvilken grad af kollektivt resp. individuelt betonet ejerskab, de skulle præges af. Således forsøgte Moderaterne i den i 1976 dannede borgerlige samlingsregering at få Folkpartiet og Centern med på at give lønmodtagerfondudredningen nye direktiver, der skulle føre til, at den fokuserede på at fremsætte et forslag om en overskudsdeling af individuel karakter. Men det mislykkedes. Gösta Bonman, Moderaternes partileder, har siden hævdet, at de to regeringspartnere truede med regeringskrise, hvis Moderaterne ikke opgav deres forslag. Men der var ikke – på det tidspunkt – tale om en fundamental anti-fond modstand fra Moderaternes side. Og endnu i 1980 kunne den fremtrædende Moderat-politiker Lars Tobisson – en af de to-tre, der virkelig tegnede Moderata Samlingspartiet – i en promemoria skrive, at hvis Moderaterne sagde nej til alle fondmodeller, risikerede de at havne til højre for arbejdsgiverne i dette spørgsmål.

Men i slutningen af 1970'erne var modstanden mod fondene ved at tage form, både politisk-organisatorisk og-ideologisk. Politisk-organisatorisk var det de mindre og middelstore virksomheders ejere og ledere, der gik til angreb. Der var faktisk tale om et oprør også mod den samarbejdsvillige linje, der havde været fulgt, siden Waldenström-gruppen – repræsenterende den svenske storindustri – var blevet tilsat. De mindre erhvervsvirksomheders repræsentanter udtrykte stærk ængstelse for, at der blev givet for store indrømmelser til socialdemokraterne og LO; at medens de store nok skulle klare sig – med deres kapital- og organisatoriske ressourcer – risikerede de mindre virksomheder at blive for stærkt udsatte for at blive dominerede af fonde og fagforeninger.

Oprøret blandt de mindre virksomheder gav resultater. Stemningen i toppen af arbejdsgiverforening og industriforbundet svingede i fondsnegativ retning. Det var utvivlsomt også en vigtig faktor i omsvinget, at arbejdsgiverforeningen havde fået en ny formand i 1976, nemlig Curt Nicolin, fremgangsrig foretagsleder for flere af Wallenberg-gruppens store virksomheder.

De sidste år af 1970'erne var SAF i gang med en kraftig oprustning af sin informationsvirksomhed. Forlaget Timbro startedes og dets bifirma Ratio. 1978-1982 – de for behandlingen af fondspøtgsmalet afgørende år – udgav Timbro 22 bøger, hvoraf ca. halvdelen handlede om markedsøkonomi og lønmodtagerfonde. I samme tidsrum afholdt Ratio 5 seminarer og udgav 7 bøger. Ratio er først og fremmest rettet mod den teoretiske debat og virker »för at gagna individets självständighet, enskild företagsamhet, fri forskning och teknisk utveckling«. Ratios virksomhed styres af et videnskabeligt råd af fremstående akademikere og universitetsfolk.

I begyndelsen af 1980 udtalte SAF's direktør, Olof Ljunggren, i et interview, at »näringslivet nu på ett mer direkt sätt måste engagere sig i den politiske debatten«. Han omtalte også forberedelsen af et »arbejdsgiverideologisk« program, som skulle udarbejdes til SAF's kongres i november 1980 – et program, som dog ikke blev lagt frem. Den ideologiske satsning dette år koncentreredes på Ratios udgivelse af den franske økonom Henri Lepage's bog *I morgon kapitalism* som pocketbog, over 400 sider til den favorable pris af 19 sv. kr.

Udgivelsen af Lepage's bog var det hidtidige toppunkt i den ideologiske kampagne inspireret af nyliberale ideer, som der var blevet talt mere og mere om inden for SAF siden midten af halvfjerdserne.

De borgerlige partier: De liberale profiler skærpes

Men SAF var i stigende grad utilfreds med de borgerlige partiers

ideologiske indsats. I maj 1982 formuleredes det på følgende måde i »SAF-ridningen« i forbindelse med en beklagelse over, at den store informationssatsning op til det stedfundne valg ikke var lykkedes bedre: »De icke-socialistiska partierna har vaknat till alltför sent i fondfrågan för att denna skal kunne få en sådan genomslagskraft. Man väger förutspå att de hotande fonderna förblir impopulära, men att de inte kommer att vara den helt dominerande frågan.«

Fra det Moderata Samlingspartis partikancelli kom der i en analyse af valget – der jo ledte til den borgerlige regerings nederlag og afgang – en kommentar til SAF's kritik af partierne, der gav den medhold. Men kommentatoren hævdede, at erhvervslivets indsats i fondsspørgsmålet trods alt havde været fremgangsrig. »Valresultatet kan inte leds till slutsatsen att motståndet mot fonderna varit ett misslyckande. De som misslyckats är de borgerliga partierna som icke fått motståndet mor löntagarfonder att bli ett motstånd mor socialdemokratisk politik i övrigt. Eller – mera rettvist – socialdemokraterna har varit framgångsrika när det gäller att föra fondfrågan ur stridslinjen.«

Der kan ikke her være tvivl om, at vi her står over for nogle alvorlige svagheder på den borgerlige side, taget som helhed. Der var ingen ideologisk helhedsfront.

Centerpartiet, der jo historisk set er et bonde- og landboparti – og stadigvæk er præget af dette, selv om det har skabt sig en bredere basis blandt mindre foretagender i byerne – er godt nok for det første ikke venligt stemt over for socialismen, og det er en varm fortaler for decentralisering og for de små virksomheder: men det er ikke et udtalt liberalt parti. Det har jo også i flere omgange været et støtteparti for socialdemokraterne og i regering sammen med disse.

Folkpartiet har været præget af at have to traditioner, der ikke altid let har ladet sig harmonisere: En socialliberal med stærkere eftertryk på kollektivet – eller måske rettere den sociale omsorg – og samfundets/statens pligt og ret til at gribe ind, og en økonomisk liberal med stærkere eftertryk på individet og dets rettigheder. Som det er fremgået tidligere i denne artikel, var den socialliberale linje ikke socialistisk. Når Folkpartiet førte fondsideer frem, var det jo ikke for at fremme socialisme eller fagforeningsmagt. Men partiet havde ikke – siden Bertil Ohlins tid – villet understrege, at det primært var et liberalt, markedsorienteret parti.

Denne understregning kom imidlertid på partiets landsmøde 1982, hvor et nyt partiprogram blev antaget. Det blev betydeligt mere markedsøkonomisk orienteret end det tidligere. Ordet »ramhushållning«, som Bertil Ohlin havde lanceret i 1930'erne, blev rensat ud. Indledningskapitlet, som tidligere havde heddet »Socialliberal kurs«, fik nyt indhold og rubrik »Liberalismen« slet og ret. Men samtidig med, at man skriver, at »Liberalismens økonomiska system är en socialt inriktad marknadsekonomi. Inget annat ekonomiskt system än marknadshushållning har gått att förena med politisk demokrati och personlig frihet«, så afviser man en lad-gå politik og siger, at man skal fremme social og økonomisk udligning.

Den nyvalgte partileder, Bengt Westerberg, kom med den klare melding, at den socialdemokratiske regeringspolitik ville lede til øgede reguleringer på alle mulige områder: »Det är därför ett historiskt ansvar for dessa partier /de borgerlige/ att i nästa val ha et genomtänkt marknadsekonomiskt alternativ till socialdemokraterna.« Som en opfølgning af disse tanker startede Bengt Westberg det af erhvervslivet finansierede »Marknadsekonomiskt Alternativ for Sverige« (MAS), som bl.a. havde til opgave at få sammensat et for de borgerlige partier fælles økonomisk program.

Men hvad med Moderata Samlingspartiet og den liberale ideologi? Ja, det er en ganske lang og kompliceret historie.

Jeg skal i denne sammenhæng skære den drastisk ned, Gösta

Bohman – der valgtes til partileder i 1970 – gav som deltager i en debat i det konservative hovedorgan »Svensks Dagbladet« udtryk for den opfattelse, at hans parti nu har overtaget liberalismens klassiske rolle som forsvarer af individets rettigheder over for kollektivet.

Der var imidlertid langtfra enighed inden for de svenske konservative rækker om, hvor langt man skulle gå i inkorporeringen af liberale ideer fra det ene eller det andet område: Politiske, økonomiske, sociale, kulturelle. Siden begyndelsen af 1970'erne har der været ført en livlig og intensiv debat om dette. Debatten har vist et bredt spektrum af holdninger: Pragmatiske interessepolitikere, socialkonservative, talsmænd for bred borgerlig samling er måske de tre hovedgrupper: men ved siden af dem eller inden for dem findes libertarianere, traditionalister og kulturkonservative.

Tankegange fra »supply economics« kom med i partiets programskrift fra 1981, hvor man udtaler, at partiets alternativ bygger på »økonomisk politisk nytænkende syftande till att stimulera ekonomins ekonomiska utbudssida, sänkta skattar samt begränsning av den statliga och kommunala utgiftsökningen«, og udbudsøkonomiske ideer kom til at spille en fremtrædende rolle i partiets mere teoretisk udformede indlæg. Det blev ofte forbundet med energisk kritik af moderne keynesianere – samt af monetarister, i hvert fald de mere rendyrkede.

Men sådanne tankegange havde ikke nogen chance for at blive omsat i praktisk politik. Det var der ikke enighed om i den borgerlige regering. Og ideer hentede fra »public choice«- og »property rights«-skolerne, som også figurerede hyppigere og hyppigere hos moderaternes teoretikere, lå endnu fjernere fra de daværende svenske politiske realiteter.

Men medens man nok kan sige, at der i slutningen af 1970'erne kom stærkere og stærkere tilslutning til såvel den liberale idetradition i almindelighed som til nyliberale tankegange, så var der et problem med at forene konservatisme med liberalisme. Gösta Bohman kunne godt nok i en berømt tale i Uppsala i 1980 udtrykke en tilsyneladende problemfri harmonisering således: »... det slags reaktion, som ligger i de senaste årens högervind, är framför allt en liberal revolt... Alternativet till planhushållning och stagnation ligger i en fusion mellan konservativa principer om rättstaten och liberale grundtanker om människans frigörelse.«

Og den nuværende partileder, Carl Bildt, kunne nok i 1983 understrege, at medens det socialkonservative træk i flere årtier var dominerende i partiet, så fik i løbet af 1970'erne det liberale træk i partiets idearv en mere fremtrædende plads i den dagsaktuelle politik: »I takt med att de kollekti moderata politiken stärkts.« Men han lagde samtidig til, at »Med sin formåga att kombinera liberalismens frihetspatos med konservatismens ansvarskänsla och samhörighedssyn borde partiet ha bättre frutsättningar än andra att på ett än tydligare sätt ge Sverige den nya idemässiga ledning, som måste sättas i en sönderfallande socialdemokratisk konsensus ställe.« Altså: Konservatismens ansvarfølelse og samhørighedssyn; her finder vi træk af den socialkonservative idearv.

Og der har ikke været mangel på moderate stemmer, der hævdede sig til fordel for mindre liberalisme – ofte karakteriseret som vulgærmaterialisme og egoisme – og mere socialkonservatisme.

Udblik og sammenfatning

Når man ser ud over den svenske ikke-socialistiske ideologiske opinion og debat siden begyndelsen af 1970'erne, hvorledes kan man da summere den op? Den nuværende chefredaktør for »Svenska Dagbladet«, Hans Zetterberg, (indtil sidste år ejer af det velkendte opinionsforskningsinstitut SIFO) skrev i 1981 en spændende og iderig artikel i samlingen »Politikens seger och Kris« (red. Torgny Segerstedt), i

hvilken han søger at karakterisere nykonservatismen (han indrømmer, at den lige så gerne kunne kaldes nyliberalismen, men vælger førstnævnte, fordi han opfatter den som det navn, ideerne er blevet kendt under i den engelsktalende verden). Den svenske nykonservatisme, siger han, synes at opfatte blandingsøkonomien som en permanent del af samfundslivet, ikke som et stadium på vej bort fra kapitalismen til socialisme og kommunisme. Den nykonservative holdning skiller sig fra det almindelige liberale og konservative dogme om, at privat ejendomsret skal gælde for alle virksomheder. Man har opdaget, at markedsøkonomien ikke forudsætter totalt privat ejerskab: Det væsentlige er snarere, at alle virksomheder uanset ejendomsform skal gives lige vilkår på markedet. Og medens man taler varmt om entreprenørskabet, de skabende initiativer som giver arbejde og velstand, så er der andre sider af markedsøkonomien, som accepteres uden større entusiasme – næsten ingen af 70'ernes voksende skare af nykonservative vælgere lokkedes af parolen »øget konkurrence«. Markedsøkonomien får ganske bestemte grænser ligesom undtagelser derfra. Staten må fx gerne give bidrag til industrier, der er i vanskeligheder, når blot subsidierne er midlertidige og ikke bliver permanente. Der må godt findes en del markedsmekanismer (fx konkurrence) mellem forskellige former for social- og sundhedsomsorg, skoler og børneoplysning; men der må ikke sættes spørgsmål ved den for social-Sverige grundlæggende idé, at omsorg og uddannelse er skattesubsidierede rettigheder og ikke handelsvarer. »Nykonservatismen vill med andra ord bevara folkhemmets priciper sådana de faktiskt växt fram. Men man tycker inte storsjukhuset är ett bra uttryck för folkhemmet. För de nykonservativa är tillväxten inte nödvändigvis ett värde i sig och man oroas uppenbarligen... över tillväxtens önskade biprodukter. Men en viss tillväxt gör Sverige till ett stabilare samhälle med färre fordelingskonflikter; därför accepteras tesen att tillväxt måste vi ha, om än aldrig så liten.«

Hans Zetterberg formoder, at nykonservative ideer er så attraktive i dagens meningsklima, at også en socialdemokratisk regering ville være tvungen til at føre en politik med betragtelige nykonservative indslag.

Jeg skal ikke her gå ind på en vurdering af den svenske socialdemokratiske regerings politik siden 1982; men lad mig præsentere i hvert fald en vurdering og det fra en centralt placeret socialdemokratisk økonom (nu ved LO), Gudmund Larsson, som i det fortrinlige nye svenske liberale tidsskrift »*Marknadsekonomiskt tidskrift*« (nr. 4, 1987) indrømmer, at han har revideret sin tidligere opfattelse af, at de nyliberale ideer har tabt terræn. Han medgiver nu, at de har haft fremgang fremfor alt i en henseende: Arbejderbevægelsens tiltro til øget planøkonomi er blevet betydeligt mindre.

Det er også hans vurdering, at den økonomiske politik (læs: Den socialdemokratiske regerings) har arbejdet med markedsmekanismerne som forudsætning i højere grad end tidligere: »... det finns som bekant kritik mot regeringen för att den i alltför hög grad använt sig av metoder för krisbekämpning som haft hemortsrett i den nyliberala kretsen. Man kan därför, tror jag, hävda, att de nyliberala eller liberaliserande tankegångarna och teorierna haft viss genomslagskraft i Sverige.« »Dock bara som en korigering, om än kanske nyttig.« skynder han sig så at tillægge. »I sina grunddrag framstår den Svenska modellen som sällsynt oanfrätt. Den har visat sin styrka, sin hållfasthet och sin böjlighet.«

Det sidste ord, »böjlighet«, skal man ikke mindst holde sig for øje, hvis man vil forsøge sig på at sige noget om respektive de liberale (eller nyliberale eller nykonservative) og de socialistiske ideers og partiers fremtid i Sverige. Den britiske skribent og kender af svenske forhold skriver i sin udmærkede bog »*Vårt Går Sverige?*« (1985): »Varje klagomål mot myndigheterna tas som ett uttryck för gillande

av borgerlig politik. Men de rör sig på farlig mark, för socialdemokraterna har alltid vetat hur man övertar de bästa ideerna från andra partier. Det kan mycket väl hända att landets största parti snart börjar ta hele frågan om individens frihet på allvar.«

Der er i hvert fald ingen tvivl om, at de borgerlige partiers fornyede kraftige understregning af individets rettigheder over for kollektivet har gjort indtryk – også på socialdemokraterne. Og det må heller ikke glemmes, at den borgerligt-liberale appel i individets og frihedens navn, og mod en yderligere udvidelse af politikens indflydelse på økonomien, kunne spille på og finde genklang i såvel liberale idetraditioner i det svenske socialdemokrati, som i dettes modtagelighed for saglige og rationelle argumenter. Det var ikke mindst til stor hjælp for den borgerlige liberale kritik, at fremtrædende socialdemokratiske teoretikere – politologer, økonomer m.fl. – rettede skarp kritik mod de LO-inspirerede forslag om lønmodtagerfonde (se fx »Sju Socialdemokrater om Löntagerfonderna« 1979), og at det tungeste økonomiske navn hos socialdemokraterne, prof. Assar Lindbeck i 1982 i protest forlod partiet – og til og med bekendtgjorde det i et åbent brev.

Liberale og nyliberale/nykonservative ideers gennemslagskraft i Sverige har i den praktiske politik vist sig først og fremmest i, at de har fået socialdemokrater til at reflektere dybere over de samfundsmæssige spørgsmål; de udviser ikke længere samme selvsikkerhed hverken med hensyn til at have sandheden på sin side eller til at være ufejlbarlige i den praktiske politik. Og socialdemokraterne er nu mere villige til at tænke og handle i markedsøkonomiske baner.

Men dernæst har Sverige takket være liberale teoretikere og forfattere i de sidste 15 år haft en meget livlig debat på et ofte meget kvalificeret niveau. Det er godt nok således, at der ikke fra svensk side er kommet egentligt originale bidrag til den internationale debat. Og de internationale liberale/neoliberaler ideer er ikke uden videre blevet råt overtaget af svenskerne; men de er blevet præsenteret og kommenteret i en udstrækning, som vi ikke har magen til her i landet.

Og der kommer stadigvæk nye liberale debat-fora. »Marknads-Ekonomiskt Tidskrift« – der begyndte at udkomme i slutningen af 1986 (udg. af Timbro) – er et værdifuldt initiativ. Det viser også bredden i den svenske liberale ideverden, spændende fra de økonomiske spørgsmål til de kulturelle, fra de teoretiske til de praktisk-politiske.

På det idemæssige plan tror jeg ikke, man behøver frygte for Sveriges liberale fremtid. Spørgsmålet er så, om ideerne kan vinde støtte til fordel for en ny borgerlig regering og omsættes til praktisk politik.

Kollektiv Anarkisme, Goldman, Etik og Libertarianisme

Et essay af Niels Erik Borges

Anarkister undervurderer oftest individualistiske anarkister og sammenligner disse med liberale tænkere og påviser ad den vej det »u-anarkistiske« og inkonsistente i individuel anarkisme. Specielt understreges den ikke-revolutionære praksis hos individualistiske anarkister i modsætning til kollektivistiske anarkister. Dette er en sandhed med stærke modifikationer. De individualistiske anarkistiske tænkere ville – og vil – bibringe den stagnerede kollektivistiske anarkisme kraft og tilhængere – anarkismen vil simpelthen kun overleve i kraft af den individualistiske anarkismes nulevende tænkere som Murray N. Rothbard, Robert Nozick, Jerome Tuccille og David Friedman. Med udgangspunkt i Emma Goldmans anarkistiske virksomhed vil jeg påvise den libertarianske tænkning som nødvendighed for anarkismens og frihedens overlevelse.

Emma Goldman

Den russiske jødiske anarkist Emma Goldman forlod i slutningen af sidste århundrede det despotiske Czar Rusland for at skabe sig en fri tilværelse i USA. Snart konkluderede hun, at USA var akkurat lige så undertrykkende som Rusland. I sin romantiske naivisme forestillede hun sig USA som et land med totalfrihed og »guld i gaderne« – et sted, hvor man næsten fik goderne uden indsats.

Naivismen betød, at Emma snart orienteredes mod anarkisten Peter Kropotkins autonome kommunistiske anarkisme og blev yderst aktiv. En ikke mindre erkendelse, som mange politisk aktive må gøre sig, gjorde Emma tidligt. »Til mine dages ende skulle jeg være splittet mellem længselen efter et personligt liv og behovet for at give alt til mit ideal«¹. Hun bliver fængslet, holder taler for op til 80.000 mennesker på 1 år, bliver redaktør og involveres i arbejdskampe, kæmper for at hindre knægtelser af rettigheder, i øvrigt forfatningsmæssigt bestemt af staten. Hun kæmper mod værnepligten og USA's deltagelse i 1. verdenskrig. I en forsvarstale før en af fængslingerne siger hun ganske skarpt bl.a.: »Jes, Sokrates, Galilei, Giordano Bruno var de i overensstemmelse med lovene ... og de mænd, som befriede Amerika for det britiske herredømme, folk som Jefferson ...«².

I Sovjet

I 1919 forlod Emma frivilligt USA sammen med andre udviste anarkister for at slutte sig til den kommunistiske kamp i Sovjet.

Emma accepterede tjekgen, bureaukratiet som nødvendige onder i den revolutionære fase og gik derved på kompromis med sine idealer. Imidlertid forsvandt fascinationen hurtigt i modsætning til vor hjemlige Hans Kirk, Hans Scherfig og Martin Andersen Nexø, som direkte hyldede Stalin, som andre hjemlige kollaboratører under krigen hyldede Hitler. Enhver moral og etik forsvandt i denne revolutionære Bermudatrekant, som kun efterlod den evige angst for den-altabsorberende – tjekas-gulag-øhav.

I Sovjet møder hun Kropotkin, som ligeledes erkendte Lenins fascisme, men i samme ombæring ganske fatalt for den i Sovjet relativt udbredte sympati for den for anarkistiske ideer, ytrede Kropotkin, at han ikke vidste, hvad man skulle stille op! For dilemmaet bestod i enten at alliere sig med statsmagten i Kreml eller alliere sig med de mange sporadiske oprørere og udenlandske stater. Denne handlingslammede striptease udtrykker en fatal mangel på ideer, når det allermest gælder. For vi kender alle konsekvenserne – også den hjemlige Le Petain' kollaboratør.

Hvorfor samlede Ruslands mange anarkistiske sig ikke i brigader, som de fx gjorde det i Catalonien 1936-38? Og sluttede sig til anarkisten Machno Denikin i Ukraine, som for en tid havde skabt et tilnærmelsesvis anarkistisk samfund vendt mod kommunisterne og udenlandske hærenheder? Hvorfor opfordrede de ikke intellektuelle til at kæmpe mod styret, som ifølge Emma var den største trussel mod kommunisterne³, hvilket hun i parenes bemærket mente, medens hun endnu forsvarede Lenin?! til Intellektuelle blev slået, som under alle rød-brune revolutioner!

Da revolutionens fæle propagandamaske blev revet af, måtte Emma gennem en frygtelig erkendelseskrise: »Mine gamle værdier havde lidt skibbrud, og selv var jeg blevet slynget over bord for at drukne eller svømme. Alt, hvad jeg kunne gøre, var at holde hovedet oven vande og sætte min lid til, at tiden ville føre mig på sikker grund«⁴. Emma var den type menneske, som dybsindigt overvejede menneskelig etik i modsætning til den demokratiske prototype.

Til sidst flygtede Emma til udlandet fra det sammenbrud af alle menneskelige værdier, som Marx' teoretiske værdier havde realiseret. Hun flygtede ikke fra revolutionen, for den var slået ihjel! (Uddybende læsning om den russiske revolution af anarkistisk oprindelse findes i Bent Johannesen »*Den russiske kontrarevolution*« Gyldendal 1983).

Anarkismen svigtede

Anarkismen er ikke utopi, hvis man ved begrebet utopi forstår et ikke realiserbart samfund. Men hvis man ved utopi forstår det optimalt tilønskelige samfund, så er det utopi⁵.

Ud fra dette utopibegreb er fællesnævneren for de meget forskellige anarkistiske retninger det konsekvente »Opgør med forestillingen om repræsentations nødvendighed« – dvs den tankegang, at vi ikke er modne nok til at forvalte vore egne liv i fællesskab, og at vi derfor bør lade os forvalte af alle mulige formyndere ...« skriver den i Danmark bedste anarkistiske teoretiker Michael Helm i efterskriftet til »*Anarkistiske erindringer*«⁶. Dette er ikke en ubetydelig desavouering af Emmas lammelse i revolutionens Rusland.

Den stille accept af udviklingen i Sovjet fra en aktionsivrig Emma minder om hovedpersonens, i Albert Camus' »*Den fremmede*«, oplevelse af ikke at kunne påvirke livets gang. Modsætningen mellem Emma og den græske anarkist Alekos Panagoulis i Oriana Fallacis' »*En mand*«⁷ er udtalt. Alekos handler og

handler uafbrudt og skaber derved antipati mod oberstregimet i Grækenland.

Videre er der den ganske forskel, at Alekos som i Bernard-Henri Levys terminologi er konsekvent mod røde og brune diktaturer: »... et godt forhold i et hvilket som helst diktatur, til højre eller venstre, i øst eller vest, af i går eller i morgen er som et teatermanuskript med personer, der kommer og går efter en nøje indstuderet plan, og en instruktør, der dirigerer dem fra kulisserne ...«⁸.

Alekos er individuel anarkist og Emma kommunistisk anarkist, og Helm er ikke glad for individualisme, som fx Benjamin Tucker »... Hvis ideer lå betænkeligt op ad liberalismens«⁹. Achilleshælen i Emmas anarkisme var handlingslammelse og en paralysering af Lenin som en anden Klaus Marin Mefisto med magt som Gud. I det mest afgørende øjeblik forræde anarkismen idealerne med uhyggelige følger: Sovjet udryddede anarkisterne og gør det til stadighed, medens anarkister og libertarianere stadig er aktive i USA!

En alternativ strategi

En kollektivistisk og individualistisk alliance ville have muliggjort en mobilisering af kollektive anarkister, intellektuelle og de store masser af bønder, som ønskede privat landbrug. Anarkisterne kunne faktisk have (og det kan de stadig lære af at alliere sig med individualistiske anarkister. Skabelsen af et pluralistisk samfund uden stat ville både muliggøre frivillige føderale kommuner, beskrevet af Kropotkin, foruden private. Et libertarianisk samfund, som beskrevet af af filosofen Robert Nozicks i »*Anarchy, State and Utopia*«, der på længere sigt tilstræber anarki. Det anarkokapitalistiske samfund og dets etiske principper muliggør alle mulige samlivsformer i kollektivistisk og individualistisk henseende, i modsætning til velfærdsstaten eksempelvis og det kollektivistiske anarkistiske samfund.

Etik og vold

Interessant er det, at Michael Helm forkuserer på etikken som møllehjulet i anarkismen og anfører, at anarkisme ikke er lig vold og terror. Det er sandt, for så vidt man taler om det anarkistiske samfund, men hvad med realiseringen heraf? Var det uetisk af Alekos at bekæmpe oberstregimet? Er direkte aktion og etik to integrerede principper? Ville direkte aktion af Emma mod Lenin ikke være i overensstemmelse med etikken?

Jerome Tuccille påpeger i »*Radical Libertarianism*«¹⁰, at militante metoder moralsk kan accepteres ud fra libertarianske principper. Folk har retten til at *forsvare* sig mod overgreb: »The thesis here is that any law which violates an individual's natural right to the ownership of his own life and his own property is essentially unjust and immoral, and that the individual has a moral right to resist such laws«¹¹.

Indvendingen imod denne moral kan umiddelbart anskues af modstandere som en kontradiktion i forhold til økonomien, socialhistorikeren Murray N. Rothbards ikke-aggressions aksiom: »Aggression defined as the initiation of the use or threat of physical violence against the person or property of anyone else. Aggression is therefore synonymous with invasion«¹². Rothbard opfordrer ikke direkte til vold, men gør det implicit, hvilket fremgår af følgende citat: »...He just as emphatically opposes government interference with property rights or with the free market economy through controls, regulations, sub-

sidies, or prohibitions ... While opposing any and all private or group aggression against the rights of person and property, the libertarians see that throughout history and into present day, there has been one central, dominant and overriding aggressor union all of these rights. The state«¹³.

Præcis statsakkumulation, som den eksempelvis foregår i Nicaragua, må få anarkister til at modarbejde denne umådelige cementering af en enevældig menneskefjendsk stat, som – når den i al sin vold og Graham-Greenske uhygge er udbygget – er umådelig svær at ændre. Konsekvensen er autonomiens forsvinden og det frie markeds reduktion til indgåelse af ægteskab eller så langt til en afskaffelse, hvilket var tilfældet i det kommunistisk regerede Kampuchea under Pol Pot. Dette er den til dato yderste konsekvens af planøkonomiens såkaldte moralgrundlag.

Om kampen mod statens akkumulering skriver en anden libertarianisk filosof, David Friedman: ».. To destroy the system from the outside, whether by nonviolent or violent revolution«¹⁴.

Kilder

1. Emma Goldman »*Anarkistiske erindringer*«. I udvalg ved Michael Helm. Borgen 1976 (p.89).
2. (o.c.p.169) (3) (p.177) (4) (p.221)
5. Ruddi Welzel »*Det anarkistiske menneske*«. Berlingske Leksikon Bibliotek 1979.
6. Emma Goldman (p.25).
7. Oriana Fallaci »*En mand*«. Gyldendal 1987. (8) (p.44)
9. Emma Goldman (p.265)
10. Jerome Tuccille »*Radical Libertarianism-A New Political Alternative*«. Perennial Library Harper and Row 1971.
11. (p.98)
12. Murray N. Rothbard »*For A New Liberty- The Libertarian Manifesto*«. Libertarian Review Foundation 1985.
13. (p.24)
14. David Friedman »*The Machinery of Freedom – A Guide to Radical Capitalism*«. Arlington House Publishers. New Rochelle, New York 1978 (p.206).

Stil de rigtige spørgsmål

Af Kari Anne Fevang Andersen

De fremtrædende medlemmer af »The British Royal Academy« fik engang stillet spørgsmålet: »Hvis man sænker en levende frø ned i en spand fyldt til randen. hvordan kan det da være, at vandet ikke flyder over?« Rivaliserende teorier til forklaring af dette fænomen var udkastet og analyseret. Efter lang tids forløb løste et af akademiets medlemmer problemet, der havde paralyseret forsamlingen. Medlemmet fyldte en spand med vand og nedsænkede en frø i denne. Vandet flød faktisk over! Et forkert spørgsmål havde fostret utallige forkerte teorier.

I søgen efter forståelsen af frihedsbegrebets filosofi kan det være tjenligt at overveje ikke blot visionen om »et godt og retfærdigt samfund«, som fortalene for denne filosofi oprettholder, men også de dristige og forskellige spørgsmål, disse mennesker stiller og selv forsøger at besvare. En af de bedste måder at lave agitationsfor friheden på er ganske enkelt at stille de spørgsmål, som oprindeligt fostrede frihedsfilosofien. Lad os se på nogle eksempler.

For næsten to og et halvt tusinde år siden stillede den græske filosof Platon det spørgsmål, som han og utallige andre tænkere siden har søgt at besvare. På nudansk kan vi stille Platons spørgsmål således: »Hvilke sociale og økonomiske strukturer maksimerer det gode, de bedste mennesker kan gøre, forudsat at disse mennesker har politisk magt?«

Platon svarer i »Staten«, at det kræver isoleringen og træningen af en genetisk overlegen gruppe af mennesker, som han kaldte »vogterne«. Disse skulle bestemme og lede. For at sikre, at de ikke ville blive distraheret i deres opgave eller være modtagelige for korrupsion, skulle både ejendomsretten og familielivet være dem forbudt. Sådanne indskrænkninger ville imidlertid være en lille pris at betale: Befriet for følelsesmæssige bånd og ønsket om at akkumulere materiel velstand kunne de vie sig selv til betragtninger over sandhed og godhed. Når de kendte sandheden og elskede det gode, ville de være perfekte til at regere.

Igennem tiderne er mange varianter af Platons spørgsmål blevet stillet og diverse svar givet.

1. Jean-Jacques Rousseau drømte om ledelsen af mennesker med privilegeret adgang til viden om, hvad han kaldte »samfundets ønsker«, eller ønsker visere og mere fordelagtige, end noget individs eller grupper af individers ønsker.

2. De radikale Toryer i det nittende århundredes England var fortalere for en aristokratisk elite, hvis finansielle sikkerhed og raffinerede smag ville hæve dem over selvinteressen og sætte dem i stand til at lede en nation i en for alle fordelagtig retning.

3. Karl Marx skildrede et samfund ledet af klassebevidste arbejdere og intelligentsiaen; De socialistiske intellektuelle: Forståelsen af, at det endelige mål for menneskeheden er skabelsen af et efter-markeds, statsløst samfund, hvor klassekampen ikke længere ville eksistere; at deres midlertidige diktatoriske styre ville føre til det sande »gode, retfærdige« samfund.

Aristoteles' spørgsmål

Siden Platons spørgsmål har et andet spørgsmål nærmest hjem-

søgt filosoferne. Den store filosofiske tænker efter Platon. Aristoteles, spurgte således: »Hvem vogter vogterne?«

Platon selv ville naturligvis have afvist spørgsmålet. Det antager jo, at vogterne behøver at blive vogtet, medens de rigtige vogtere er så vise og så gode, at ingen sikkerhedsvagter er nødvendige.

Aristoteles delte imidlertid ikke denne overbevisning. Heller ikke de klassiske liberalister troede på dette. De stillede blot et andet spørgsmål end det, Platon og hans efterfølgere havde stillet.

»Hvordan,« spurgte de klassiske frihedstænkere. »kan vi organisere det politiske liv således, at hvis det mindst moralsk beundringsværdige medlem af samfundet skulle opnå politisk magt, vil den mulige skade, som dette menneske kan forårsage, blive minimeret?«

De antog ikke, at sådanne mennesker blev valgt; men sæt nu, de gjorde alligevel?

Pointen kan udtrykkes på en anden måde. Modstanderne af den klassiske liberalisme delte en tro på menneskets perfektibilitet. De hævdede, at på et tidspunkt i fremtiden ville en overlegen klasse eksistere, og denne klasse ville være fri for menneskelige fejl og mangler. Denne klasse ville være skabt til at lede.

Denne overbevisning blev afvist af klassikerne. I 1881 skrev Lord Acton til Mary Gladstone og gav i dette brev koncist udtryk for dette synspunkt: »Faren er ikke, at en speciel klasse er uegnet til at regere. Enhver klasse er uegnet til at regere.« Hvorfor? Fordi alle mennesker er fejlbarlige og ikke alvidende.

De klassiske liberalisters vision om regeringens rolle var en ganske anden. Rollen var hverken mere eller mindre end beskyttelsen af individets frihed – individets rettigheder – ens for alle. Alle mennesker skal have friheden til at formulere deres visioner om et »godt liv« og til at stræbe efter at opnå disse idealer ad fredelig vej. Intet menneske – hverken alene eller i grupper – ikke engang hvis gruppen er majoriteten – kan erhverve eller betroes retten til at »korrigere« ved hjælp af tvang de håb og drømme, andre mennesker har. Kun gennem agitation og ikke-voldelig overtalelse må mennesker forsøge at overbevise og omvende hinanden. Midlet er økonomisk frihed.

I mangelen af fuldstændig viden er den centrale styring – det socialistiske samfund – en håbløs fantasi. Ingen planlæggere, uanset hvor kloge de er, kan lave en liste over de forskellige og til stadighed skiftende behov hos de millioner af mennesker, som det moderne samfund består af. Ej heller er det muligt at sammenligne og analysere alle de forskellige informationer, der indsamles blandt millioner af individer. Det kan udtrykkes således: Giv aldrig mere magt til en ven i regeringen, end du ville give til en fjende!

Og denne sætning er udsprunget af Aristoteles' spørgsmål. I stedet for at stille Platons spørgsmål skal vi spørge: »Hvilke sociale og økonomiske strukturer minimerer det onde, som de værste kan gøre, hvis de skulle opnå magt?«

Metoder og mål

Typiske modstandere af frihedsfilosofien tror, at de alene er i besiddelse af en detaljeret plan for, hvorledes det sande »retfærdige« samfund skal være. De ved, hvilken fordeling af vel-

stand der er retfærdig. De besidder planen for det perfekte, eller næsten perfekte. Nutidige filosoffer har kaldt denne form for filosofi for den »målorienterede« samfundsmødelosofi. Et samfunds »retfærdighed« måles ud fra, i hvilken udstrækning det omtalte samfund korresponderer til »idealmålet«.

De klassiske liberale spurgte ikke, hvorledes love og regler kunne skabe et sådant udkomme. De stillede spørgsmål om selve lovene og reglernes legitimitet. I stor udstrækning var dette udsprunget af deres mistro og skepsis til, at et individ eller en gruppe besad et blåttryk af det ideale samfundssystem. En anden forståelse hjalp dem dog også til at stille de spørgsmål, de gjorde.

Antag, at man vedtager, at i et »retfærdigt« samfund må der ikke eksistere store forskelle i velstand. For at opnå dette mål må velfærd overføres fra de rige til de fattige. Her er det klart, at der behøves en regel eller et regelsæt, der specificerer de to grupper – fattige og rige – og institutioner, som effektuerer overførslen, må skabes.

Overvej denne regel i mere generelle termer: Velfærd skal tages fra gruppe X og overføres til gruppe Y. Givet to sådanne grupper samt de institutioner, der gør overførslen mulig, opstår der et indlysende problem. Hvem skal afgøre identiteten af gruppe X og gruppe Y? Selvfølgelig er det dem, der besidder den politiske magt; men hvorfor skulle disse beslutte, at gruppe X er »rige« og gruppe Y er »fattige«? Hvorfor ikke lade overførslen foregå fra de ældre til de unge? Gruppe X værende de ældre og gruppe Y de unge. Eller fra mænd til kvinder. Hvorfor ikke fra de fattige til de rige? Alt afhænger af, hvem der er så heldige at vinde valget og dermed besidde den politiske magt!

Bemærkelsesværdigt bevismateriale er blevet samlet af Public Choice – teoretikerne, som antyder, at i det øjeblik, da et samfund accepterer diskriminering mellem forskellige grupper i samfundet, bliver velfærd uundgåeligt overført fra uorganiserede, uinformerede individer og grupper til velorganiserede og informationsrige interessegrupper. Den ideale situation, set med en politikers øjne, er at distribuere velfærd fra mennesker, der ikke ved, hvad de betaler, til mennesker, som præcist ved, hvad de modtager.

Det er junglens politik. Politikerne kalkulerer meget omhyggeligt hvor mange interessegrupper, de skal tilfredsstille for at blive genvalgt. Disse interessegrupper maser sig frem til den politiske magt, fuldstændig indifferente over for de uorganiserede og upolitiske og dermed politisk uinteressante samfundsmedlemmer. Hele dette show er kun muligt, fordi diskriminationen mellem forskellige grupper af mennesker er anset for anstændigt og rigtigt!

De klassiske liberalister så en og kun en mulighed for at undgå dette. De insisterede på retssikkerheden. Og de definerede ikke loven som en lov gennemført af repræsentanter for majoriteten. Derimod skulle love være bygget på de generelle principper om retfærdighed, lige for alle mennesker, i et ukendt antal af fremtidige situationer.

Overvej en lov imod mord. Den gælder for alle. Det er irrelevant at spørge, hvilken finansiel, religiøs, etnisk eller anden gruppe, mordere tilhører. Retfærdigheden er blind. Da sådan en lov var gennemført, var det umuligt at forudsige, hvilke personer der ville bryde den, og hvor ofte eller hvor mange gange loven ville blive brudt.

Sammenlign med en regering, som gennemfører en lov om en velfærdsstat. Det er helt klart, når loven vedtages, hvilke (n) grupper/gruppe der vil blive berørt af den. og hvilken ændring

der vil ske i samfundet som et resultat heraf.

To totalt forskellige opfattelser af retfærdighed er opstået. Den første fokuserer på det ideelle mål, det »retfærdige« eller »uretfærdige« i et samfund målt efter, hvor meget det korresponderer med målet.

Det spørgsmål, der skal stilles, er, hvilke regler og institutioner, som gennemtvinger disse regler eller love, der er nødvendige for at opnå en tilnærmelse til idealmålet.

Den anden mening af retfærdighed fokuserer på de regler, som styrer samfundet. Spørgsmålet er, om disse regler er klassisk definerede – generelle regler ens for alle i et ukendt antal af fremtidige situationer – eller forordninger, der adskiller bestemte grupper, belønner disse med specielle privilegier eller straffer dem med specielle byrder. Igen er det det stillede spørgsmål, som er vigtigt.

Fattigdomsproblemet eller Velstandsproblemet

Når man overvejer de forskellige spørgsmål, folk stiller, er det vigtigt at notere sig, at spørgsmål oftest opstår ved konfrontationen med noget anderledes og ukendt. En fugl i flugten er ikke genstand for forundring, hvorimod en mand med baskende arme i fugleflugt er.

I dag er det spørgsmål, som stilles af mennesker, der er utålmodige efter at løse fattigdomsproblemet: »Hvorfor fattigdom?«

Spørgsmålet er legitimt. Dog antager jeg, at den intensitet og hyppighed, hvormed spørgsmålet stilles, indikerer, at fattigdom opfattes som en mysteriøs afvigelse fra tingenes tilstand.

At materiel overflod er opfattet som givet, er fuldstændig forståeligt. De af os, der lever i relativt ufrie markedsøkonomier, har altid kendt til supermarkeder med bugnende fryser og fyldte hylder. Historisk set har den overflod, vi forventer, snarere været undtagelsen end reglen. Livet for alle, undtagen en lille flok, der har levet på denne planet, har været en ubønhørlig kamp for de materielle goder, nødvendige blot for at overleve.

I det sekstende århundrede fødtes imidlertid et nyt system til fremskaffelse af de nødvendige goder. I England og Holland opstod et nyt system af ejendomsrettigheder; et system, som tilnærmer sig, hvad vi i dag kalder privat ejendomsret. Den legale og politiske struktur, der definerer og gennemfører dette system, begyndte at tage form. Og spektret af tidligere hungersnød og lidelse begyndte at retirere.

Dette system – privat ejendomsret – er nøglen til forståelsen af den frie markedsøkonomi.

Frivillig byttemandel med varer og serviceydelser er så gammel som menneskehedens historie. Markeder, hvor sådanne byttemandler kan finde sted, er ej heller

nye – Jerusalem var i bibelsk tid en markedsby, såvel som alle de store oldtidsbyer. Privat ejendom i en begrænset forstand, således som den eksisterede, før den frie markedsøkonomi opstod, er en af de få konstanter i menneskehedens historie. Påstanden om, at primitive folkeslag skulle have afvist den private ejendomsret, modsiges af alle tilgængelige vidnesbyrd. For eksempel, forud for ankomsten af de hvide bosættere tog de indfødte i Sydafrika privat ejendom for givet, selv om de forskellige stammer ikke overraskende havde forskellige regler for, hvilken slags ejendom der kunne være privat ejet.

Hvad der er unikt for ejendomsrettighedssystemet som

herttet i den frie markedsøkonomi, er:

1. Udvidelsen af privat ejendomsret over nogle goder til *alle* goder.

2. Udvidelsen af retten til ejendom fra en klasse eller kaste til *alle* mennesker.

Misforstå mig ikke: Det system af ejendomsrettigheder, som opstod i 1600-tallets England og Holland, viste sig ikke som fuldstændige, men i en fostertilstand, hvorfra den frie markedsøkonomi kunne begynde at vokse.

Givet, at privat ejendomsret er fundamental for, at markedsøkonomien kan fungere, kolliderer distinktionen mellem produktion og fordeling. På ethvert trin i produktionsprocessen er alt, hvad der eksisterer, ejet – fra maskinerne til råmaterialet til forarbejdede varer til det endelige produkt. At tale om distribution af velfærd er at fremkomme med den absurde påstand, at der ved produktionsprocessens afslutning er en stor bunke ikke-ejede varer tilovers.

Sådanne tænkere som Adam Smith, Carl Menger, Ludwig von Mises og Friedrich August von Hayek – for blot at nævne nogle få – har vist os, hvordan ethvert forsøg på at omfordele velstand bringer forstyrrelse i produktionsprocessen, således at skabelsen af værdierne, grundlaget for velstanden, formindskes.

Men selv på et marked hindret i den frie proces fortsætter produktionen. I Danmark fortsætter produktionen af velstand, selv om markedet er sørgeligt lænket.

Ressourcerne bliver mere og mere disallokeret, især arbejdskraften. Beslutninger om at købe eller undlade at købe, at forbruge eller opspare, at investere i en industri eller en anden, bliver mere og mere afgjort af og influeret af politiske beslutninger end af prissignaler gennem markedet.

Når mennesker, som ejer et eller andet, opdager, at deres frihed til at forbruge denne ejendom er begrænset, »ejer« de denne ejendom i en noget svækket og absurd forstand! – *Stil de rigtige spørgsmål!*

Litteratur:

Robert Nozick, Anarchy, State and Utopia.

Buchanan and Tollison, Theory of Public Choice.

Kendall and Louw, The Solution – South Africa after Apartheid.

Den »konservative socialistiske anarkistiske liberale« Orwell

Et essay af Per Ørum Hansen

Som indledninger det på sin plads at citere Orwell for hans holdning til boganmeldelser. George Orwell »I hvalfiskens bug og andre essays« (p.292). »Ens sande reaktion på en bog- når man da overhovedet reagerer – er som regel: »Den bog kan jeg lide« eller »Den kan jeg ikke lide«, og det, der følger efter, er en efterrationalisering. Men at sige »Den bog kan jeg lide« er ikke, mener jeg, at reagere ikkelitterært; det er det derimod, hvis man siger »Denne bog er på min side, og derfor må jeg opdage nogle fortjenester i den.« Når man roser en bog af politiske grunde, må man selvfølgelig være følelsesmæssig oprigtig i den forstand, at man virkelig sætter pris på den; men det sker også tit, at partisolidariteten kræver en direkte løgn. Enhver, der kender til at anmelde bøger for politiske tidsskrifter, er udmærket klar over dette.

Specielt i essaysamlingen »I hvalfiskens bug og andre essays får man et ganske godt billede af, hvilket menneske George Orwell (Eric Blair) har været, og hvilket liv han har levet. Sammenfattende kan man om Orwells forfatterskab sige, at det repræsenterer et opgør mod absolutisme inden for så forskellige områder som adfærd, ideologi, uddannelse, kunst & litteratur og politik.

Orwells konfrontation med konservatismen

Under sin skolegang oplevede Orwell, hvordan den konservative »stiff upperlip« attitude var dominerende på hans kostskole St. Cyprian. Dette led han, som »socialt udskud«, stærkt under. På grund af forældrenes forholdsvis lave status var han hverken i kridthuset hos lærerne eller de andre elever, og videre kunne han, på grund af sin dårlige fysik, ikke hævde sig sportsligt. Han var generelt betragtet et nul!

I »Burma dage« er det et gennemgående træk, at han opfattede hele det engelske herredømme som brutalt og ødelæggende over for enkeltindividerne – faktisk de samme følelser, han besad over for sin kostskole. I romanen »Burmese days«, 1934, fremgår det tydeligt, at Orwell mener, at enkeltindividet skal have stor bevægelsesfrihed i forholdet til staten. Men på dette tidspunkt er hans kritik kun rettet mod den konservative stat. Orwell har på besynderlig vis været i klemme i det »konservative« system. På kostskolen accepterede han sin skæbne som ganske naturlig. I Burma var han selv en del af den engelske kolonialisme, som han var så arg en modstander af, men han havde ikke mod til at sætte sig op mod systemet før langt senere.

Han er på dette tidspunkt af den opfattelse, at en socialistisk stat kan give det enkelte menneske frihed! Senere tog han konsekvensen af sine holdninger og gennemgik et oprør med konservatismen. På et tidspunkt levede han i direkte modstrid med konservatismens »sociale normer«-som konservatismen tydeligt har, og måske er sig mest bevidst i England; han levede simpelthen en periode som vagabond. Kan man forestille sig et mere markant opgør med den engelske konservatisme? Hans oplevelser på dette nederste sociale trin

i samfundet er beskrevet i hans debutudgivelse »Down and Out in Paris and London«, 1933.

Deltagelse i Den spanske Borgerkrig

I »Hyldest til Catalonien« gøres det klart, at Orwell har haft modstridende politiske standpunkter på forskellige tidspunkter i sit liv. Hans evne til at optage politiske standpunkter har så at sige ikke været absolut! Han har konstant været åben over for nye »optagelser« i sin politiske bevidsthed. Det er Orwells engagement i den spanske borgerkrig, der har givet hans politiske bevidsthed den fleksibilitet, der gør det muligt at se liberalismens og kapitalismens fortjenester. I Spanien måtte Orwell sande, at langtfra alle kommunister og socialister levede plads til enkeltpræstationer; men at de derimod altid har en voldsom stræben efter magt. Og stræben efter magt fører uundgåeligt til en knægtelse af individet. Havde Orwell ikke oplevet kommunisterne falde anarkisterne i ryggen, men havde enten Franco vundet borgerkrigen, før kommunisterne kunne nå at falde dem i ryggen, eller var krigen mod Franco fortsat i fællesskab, uden indbyrdes stridigheder, var Orwells romantiske opfattelse af socialismen sikkert forblevet intakt. At Orwells forhold til socialismen tog en radikal ændring, kommer klart til udtryk i bogen »Animal Farm«, 1945. »Animal Farm« er den russiske revolution beskrevet gennem nogle husdyrs oprør mod deres bonde. Bogen beskriver, hvordan magten korrumpere, efterhånden som den konsolideres. Ændringen af »animalismens« (»kommunismens«) 7 bud er betegnende for Orwells syn på den ortodokse socialisme. Det 7. bud hed oprindeligt »Alle dyr er lige«, men ændredes til følgende, meget kendte, citat: »Alle dyr er lige, men nogle dyr er mere lige end andre«. I dette afsnit bliver det klart, at George Orwell har haft en litterær/politisk udvikling, der er parallel med den ungarsk fødte forfatter og journalist Arthur Koestler. Arthur Koestler var i Spanien, hvor han som korrespondent dækkede den spanske borgerkrig. Den spanske borgerkrig vækkede nogle hidtil, uberørte sanser i Koestlers politiske bevidsthed – ganske som det skete for Orwell! Den tidligere fanatiske kommunist, Arthur Koestler, blev i 1938 fanatisk antikommunist, stærkt påvirket af indtryk i den spanske borgerkrig og af Stalins processer i trediverne. Ikke bare Koestlers politiske løbebane, men også hans litterære løbebane forløber i et vist omfang parallelt med Orwells. Koestlers oplevelser i Spanien udkom på tryk i 1938 i »Spanish Testament«, jvf. Orwells »Homage to Catalonia«, 1938. »Darkness at Noon«, 1940, handler om Stalins processer i Moskva, og herigennem får Koestler udtrykt sin antikommunisme, jvf. Orwells »Animal Farm«, 1945.

Frihed og antitotalitarisme

Det sidste afsnit i »I hvalfiskens bug« handler om kultur og kunst. Flere essays i den sidste del er bemærkelsesværdigt »pro-individualistiske«. Orwells utopia har altid været meget »individ-orienteret«; men under Orwells deltagelse i den spanske borgerkrig var hans syn på ejendomsretten og på, individets

rettigheder' inkonsistente. Senere er dette misforhold blevet afstemt, hvilket illustreres med flg. citat fra »I hvalfiskens bug«: »Det er helt tydeligt, at den frie kapitalismes tid er ved at nærme sig sin afslutning, og at det ene land efter det andet er ved at indføre en centraløkonomi, som man – alt efter, hvad man foretrækker – kan kalde socialisme eller statskapitalisme. Dermed ophører individets økonomiske frihed og i stor udstrækning dets frihed til at gøre, som det vil, til at vælge sit eget arbejde, til at flytte omkring i verden.

Indtil for nylig havde man ikke indset følgerne heraf. Man har aldrig til fulde forstået, at det, at den økonomiske frihed forsvandt, ville få nogen indvirkning på individets frihed. Socialismen blev som regel betragtet som en slags moralsk liberalisme. Staten ville tage vare på ens økonomiske liv og befri en for frygten for fattigdom, arbejdsløshed og så videre, men ville ikke nødvendigvis blande sig i ens private åndelige liv. Kunsten kunne blomstre, ligesom den havde gjort i den liberal/kapitalistiske periode, blot endnu mere, fordi kunstneren ikke mere ville være underlagt nogen økonomisk tvang. Nu må man jo ud fra de eksisterende vidnesbyrd indrømme, at disse tanker er blevet gjort til skamme. Totalitarismen har afskaffet tankefriheden i en grad, der har været uhørt i alle tidligere tider.«

Med al respekt for Orwells syn på boganmeldelser må man sige, at ovenstående citat er temmelig betegnende for udviklingen af Orwells politiske bevidsthed. Orwell har altid ønsket, at det enkelte individ skulle kunne bevæge sig frit i forholdet til staten – i dette ligger der en klar erkendelse af individets integritet – dog skulle staten holde sin beskyttende hånd over dem, der ikke evnede at klare sig selv. Først senere nåede Orwell til den erkendelse, at jo mere statens beskyttende hånd bliver holdt over individet, jo mindre bliver individets integritet. Men han nåede dog erkendelsen! Da han var nået så vidt i sin politiske udvikling, skrev han »Animal Farm«, 1947, og »1984«, 1949, der henholdsvis er en beskrivelse af, hvordan det gik (i Sovjetunionen), og en forudsigelse om, hvordan det kan gå. »Animal Farm« og »1984« er begge skrevet i en periode, hvor det var moderne med advarsler om den dominerende stat. Bl.a. skrev Aldous Huxley »Brave New World«, 1932, og »Brave New World Revisited«, 1958, og Arthur Koestler »The Yogi and the Commissar« , 1945, og »The Age of Longing«, 1951, og F.A. Hayek »The Road to Serfdom«, 1944.

Netop med Orwells syn på boganmeldelser in mente er det på sin plads at slå fast, at den mest almindelige tolkning af »1984« er en fejltolkning. Den opfattes almindeligvis som et billede på det stalinistiske sovjet. I virkeligheden er den en advarsel om, hvordan staten

udvikler sig i mere og mere despotisk retning, når befolkningen – som får- stiltiende accepterer statens suverænit. Flere passager i »1984« er ikke engang forudsigelser, men omskrivninger af forhold, der allerede herskede i 40'ernes kollektivistiske efterkrigstids England, hvilket Anthony Burgess beskriver i »1985«, 1978. Der var generel varemangel, den kollektivistiske ånd var udbredt, helten Winston i »1984« deler navn med den engelske 'folkehelt' Winston Churchill. Følelserne, der beskrives i forbindelsen med »hadets time« i »1984« er påfaldende identiske med de hadfølelser, der herskede ved den tids nationale sportsbegivenheder; i 40'erne er der konstant krig et eller andet sted i verden parallelt med Oceaniens, Eurasiens og Østasiens konstante krige, propagandaen var udbredt på mange områder i efterkrigstidens Eng-

land, fx hed det eneste eksisterende cigaretmærke »Sejrs cigaretter«, etc.

Intellektuel konflikt

Når man har lagt Orwell fra sig, sidder man tilbage med en fornemmelse af, at den mand, der tydeligst beskrev begrebet »dobbelttænkning« (»1984«, 1949) selv har besiddet den, men i modsætning til dobbelttænkningen i »1984« har Orwells dobbelttænkning i udstrakt grad været ubevidst. Orwells dobbelttænkning har manifesteret sig i, at han tænkte individualistiske og antitotalitære tanker samtidig med, at han var stærkt tilknyttet en socialisme, der ikke levede megen plads til individualisme. Det vil være en nærliggende tanke, at den »konservatisme«, der i hans barndom og ungdom behandlede ham så hårdt, pressede ham til fællesskab med en »arbejderklasse« og dens socialisme, der på grund af sin kollektivismen var ham intellektuelt unaturlig. Orwell var 'individualist', men til tider ramlede individualismen sammen med socialismen. – Orwell var på mere end en måde dobbelttænkningens mand ...

Litteraturliste

- George Orwell. »Down and Out in Paris and London«, 1933, da. »Paris og London på vrangen«, 1954.
 George Orwell. »Burmese Days«, 1934. da. »Burma dagen, 1955.
 George Orwell. »Homage to Catalonia«, 1938, da. »Hyldest til Catalonien«, 1953.
 George Orwell. »Animal Farm«, 1945, da. »Kammerat Napoleon«, 1947.
 George Orwell. »The English People«, 1947. George Orwell. »1984«, 1949, da. 1950. George Orwell. »I hvalfiskens bug og andre essays«, 1984.
 Aldous Huxley. »Brave New World«, 1932, da. »Fagre nye verden«, 1932.
 Aldous Huxley. »Brave New World Revisited«, 1958, da. »Gensyn med Fagre Nye Verden«, 1959.
 Arthur Koestler. »Spanisk Testament«, 1938.
 Arthur Koestler. »Darkness at the Noon«, 1940, da. »Mørke midt på dagene, 1947.
 Arthur Koestler. »The Yogi and the Commissar«, 1945, da. »Yogien og Kommissæren«, 1946.
 F.A. Hayek. »The Road to Serfdom«, 1944, da. »Vejen til Trældom«, 1948.
 Anthony Butgess. »1985«, 1978, da. 1979.

As a courtesy to LIBERTAS' friends and associates abroad this article appears in English.

Why the State won't stop growing

By *Ole P. Kristensen*

Edited by *Otto Brøns-Petersen*

In his recent book »*Væksten i den offentlige sektor*« (The Growth of the Public Sector), professor Ole P. Kristensen of Århus University argues that the expansive public sector growth in the Western world has been caused by the *system* itself rather than a broad consensus or socio-economic factors. While pressure in favour of more public spending often can be considered as »private good« for various special interest groups – such as civil servants – pressure against more spending is often a »public good«. Thus, as the case tends to be with other public goods, pressure against public spending is »undersupplied«.

The consequences of a large public sector are viewed as very negative. Denmark and other welfare states are suffering from »government overload« and in an important sense increasing state power is anti-democratic. The popular understanding of the term 'democracy' is that resources are used according to individual preferences, but whereas the market secures such an allocation, the public sector doesn't.

The book ends on a rather pessimistic note. »Feasible reforms are not important, and **important** reforms are not feasible«, Kristensen concludes.

The book constitutes the main part of Kristensen's doctoral dissertation in political science. The following is an extract from the author's own English summary, edited by Otto Brøns-Petersen.

Kristensen starts out to reject the widespread opinion that the expansive growth of the public sector is mainly a result of either political references on part of the population or socio-economic factors, ie. that public sector »products« have a high income elasticity. Not only are these explanations weak on their own premises. They are wrong kinds of explanations, put forward because theorists confuse the working of the public sector with the working of the market. Political or socio-economic factors cannot by themselves change public spending, they have to be transmitted by decisions in the political and/or administrative system. Thus, the institutional factors surrounding public decision making play a crucial role.

Three basic or fundamental features of the public sector and the political system contributes to the fact that public spending does not in a simple way mirror »the will of the people«. The public sector is governed by a collective decision-making system, that is, decisions are collective in the sense that individuals do not have the power of veto, not even in relation to issues where they are directly affected. Secondly, the public sector is funded by collective contributions in the form of taxes, and so a separation between the activity and its funding exists. Finally, the output from the public sector is not measured by some institutional built-in mechanism.

The Asymmetrical Nature of Public Spending Decisions

The most general proposition concerning the institutional factors and public-spending presented claims that institutional features of the public sector and the political system imply a basic asymmetry in public decisions favouring higher rather than

lower spending. This proposition is derived from the basic institutional features described above.

The first and maybe most important precondition for the asymmetry is the separation of funding from activities in the public sector. The activities are funded collectively and the institutions of finance are in no specific way related to the activities they are supposed to fund. This separation of costs and benefits from public activities are crucial for spending decisions. It makes the economic demand model, often used to explain public sector development, irrelevant from institutional reasons. The economic demand model is based upon a quid pro quo funding system which is not usually found in the public sector. The demand is not even useful to analyse the narrow relationship between a political sponsor organization and a bureau. That, however, is not due to the system of funding, but to another basic feature of the public sector: Output is not measured in any exact way, and so the perception of the amount and quality of the output may be object of political manipulation and discussion making possible the »flattening« of the cost curve as a tactics to promote spending.

The separation of activities from their funding combined with the attributes of the political-bureaucratic decision-making process creates an asymmetrical incentive structure around public spending decisions. The benefits from a specific public activity is relatively concentrated around groups of public employees and »clients«, while the costs in the form of taxes are dispersed among all tax payers. The costs of public activities may be characterized as a (negative) collective good while the benefits are rather private in the economic meaning of those two words. Because of this, »the spending« coalitions tend to be well organized and articulated while the coalition trying to impose austerity and oppose tax increases is badly organized and not well articulated.

Important in the spending coalitions are almost always »the professional bureaucratic complex«. But other actors including organized interests, politicians with a special interest in the issue in question, and segments of the electorate participate also. The strength of the asymmetry, however, depends on the specific institutional characteristics.

The asymmetry proposition is of a rather general and abstract nature. which only indirectly may be tested empirically. The asymmetry influences the attitudes and perceptions concerning public spending of all political actors ranging from voters to cabinet members. The decision-making process will be patterned by the asymmetry, especially in terms of which actors participate in which decisions. Finally public spending proper will be affected. The features of the decision-making process will not be dealt with here. That topic is well-known from a comprehensive body of research, showing that the affected interests always tend to be more than proportional represented, which was to be expected from the asymmetry proposition.

Voter Attitudes and Public Spending

If the median voter model was a good and valid description of how spending decisions are made, no room would be left for

the independent influence from institutional factors, and so it is important to »disprove« the median voter model when an independent importance of institutional factors is a major proposition. One drawback of the median voter proposition is that public policy is not solely determined by elections and election outcomes, and voters have other means of influence than elections. The median voter model is an »exit« based model but »voice« certainly also is very important in politics.

The median model is tested empirically by Danish survey data containing information of voter attitudes towards public spending for a number of specific purposes. In all cases the level of spending deviates substantially from the preferences of the median voter. In all cases the spending level is too high or too low when the median voter is used as a benchmark.

These results are, however, not a major feature of the book, but are dealt with in an earlier article (OPK, 1982). The article shows that altogether the asymmetry proposition is supported by the attributes of voter attitudes towards public spending, and in general politically active voters probably add to the pressure for higher public spending.

Attitudes and Perceptions of Bureaucrats, Politicians and Officials of Interest Organizations

The author treats spending attitudes and preferences among civil servants in the Danish central administration, among members of parliament and among officials from interest organizations. The data are based upon surveys. The purpose is to illustrate the same kind of phenomena as was found among the voters plus some attributes especially related to the particulars of the roles of bureaucrats, members of parliament and interest organizations.

First, the expected role of the professional bureaucratic complex is confirmed. Bureaucrats in general think that »their« budget should be increased. They also perceive their role as to ensure solutions which are as close to perfection as possible. They do not perceive any particular responsibility for total public spending.

In a political system like the Danish, where interest organizations play a crucial role, one might argue that these organizations belong to the professional bureaucratic complex., at least when the complex's role in relation to public spending is considered. This is confirmed by the survey. Interest organizations are almost exclusively involved in decisions concerning substantive issues, that is spending issues, but not in issues of making priorities and providing funding. Activity on the part of interest organizations almost exclusively means pressure for higher spending. The survey shows that it is a rare event to see an interest organization propose cut backs. When they do, the impact may be small, because cut back proposals often relate to issues outside what is considered the legitimate sphere of interest of the organization in question, e.g. the teacher's union saying that no cut backs are possible within the educational system, but they should not be surprised if resources are wasted in the army.

It is a crucial part of the asymmetry that albeit overall cut backs and tax reductions are seriously wanted (a . collective good is wanted) it may be quite impossible to translate that wish into specific and political viable cut back proposals, because specific cut backs will hurt some private interests. The survey confirms that pattern in terms of attitudes and perceptions among bureaucrats and politicians. The pattern pre-

vails whether the professional bureaucratic complex is on the offensive or in the defensive.

So far, the civil service has been treated as one homogenous body. The reality is, of course, different. First and foremost there exists a department of the budget (or a similar institution) whose major task is to guard the public purse. Is the department of the budget not able to counterbalance the asymmetry? The civil servants of the department of the budget express some frustration. They are not able to enforce as much austerity upon the spending department as they perceive reasonable.

As in the case of the voters all this add up to lack of consistency between the attitude towards total spending and item-by-item. The former is perceived to be too high while the latter is too small. This holds true for as well bureaucrats as for members of parliament.

Altogether the indications of the asymmetry may be found at the attitudinal and perceptual level.

Actual Public Spending

The strength of the asymmetry may vary by the specific attributes of public activities. So everything else equal. institutional factors will make some expenditures rise faster than others.

The asymmetry will be less pronounced for expenditures on transfer payments than on public consumption expenditures for at least two reasons. The professional bureaucratic complex has almost nothing at stake in relation to transfer payments, which are made directly to the citizens with only modest use of public employees. It is different for public consumption expenditures which directly influence the number of employed from the professional bureaucratic complex and their working conditions. So the complex may be supposed to be far more active concerning expenditures for public consumption. Secondly, the decision-making processes concerning transfer payments are in practice often more centralized than decision-making concerning public consumption expenditures. Decisions which imply increased public consumption may be very decentralized, e.g. made at and only valid for a particular public institutions. When decision-making is centralized the costs of increased spending becomes more visible and less marginal and so makes it more likely that cost considerations gain weight and hence reduce the asymmetry.

This proposition may seem strange as it is evident that transfer payments in the OECD countries recently has grown more quickly than consumption expenditures. This overall pattern may be spurious, however, caused by the influence of political and economic factors. Those factors have meant relative changes in the purposes for which public money is spent. Defence spending has declined in relative terms in most developed and democratic countries while e.g. social spending has increased. The distribution between consumption expenditures and transfer payments differ widely from one public function to another. Defence spending is almost exclusively for public consumption while social spending contains a substantial share of transfer payments. So a control must be made for purpose or function when looking at the relationship between consumption spending and transfer payments.

A comparative study of social spending shows that in most countries the expected pattern is found. Consumption expenditures for social purposes has increased more than social trans-

fer payments.

A similar pattern may be expected when consumption expenditures and capital expenditures are compared. Public spending cuts will always be opposed. If the opposition does not succeed entirely the cuts will be located where the opposition from the professional bureaucratic complex is weak, because the complex is not really hurt. Capital expenditures is thus an obvious candidate for cuts. Directly hurt are mostly private contractors and their employees, which have a very weak position in public spending decision-making compared to that of public employees. The expected pattern is overwhelmingly confirmed by the data.

The Role and Nature of the Public Sector

Obviously, some of the traditional perceptions of the role and nature of the public sector has to be revised, as they solely include economic and/or political factors as determinants of public sector activity.

In a traditional view inspired by economists the public sector is perceived a residual and a corrective to the market. Public sector activities are determined by market failures. That includes some very basic functions which among other things shall enable the proper functioning of the market itself. On top of that the existence of collective goods, externalities and natural monopolies may cause public intervention. Modern welfare states are obviously involved in far more activities than those caused by traditional market failures. So they have been supplemented with the concept of merit goods. This concept is criticized and a claim is made that this concept anyway has quite another status than market failures proper.

Market failure relates to the allocational aspect of the economy. Standards for allocational efficiency may be established by economists and so establish standards for public sector intervention. This is not the case for the distributional aspect of the economy. No economic criteria for the optimal distribution of wealth and income exists. Redistributions, however, is an important economic or economy inspired reason for public intervention in welfare states. Correction of market failures and redistribution so constitutes traditional roles of the public sector. Two comments may be made about these roles. First they relate to genuine collective problems, and so they have to be dealt with by a collective decision-making system. The last point is not uncontested, but nevertheless taken for given in most of the literature. As the public sector and the political system is a collective decision-making system, there is a nice fit imbedded in the traditional perception of the role of the public sector: a collective decision-making system to take care of collective problems.

The second comment is that the traditional perception of public sector role is not thorough. Public sector activities do not exclusively deal with genuine collective problems. So the role and nature of the public sector includes non-collective problems as well.

This point, of course, is an empirical one. But it may be related to the autonomous significance of the institutional factors for public sector development. It may be argued that the institutional factors establish a pressure which by some substantial likelihood will imply public sector activities in relation to problems which are not genuinely collective. Particularistic interests will try to make the public sector look after their interests. The motive for that is not least that the

costs of solving some particularistic problems will be carried collectively. Because of the incentive structure it is more likely that particularistic interests will succeed in their endeavour than will genuine collective interests.

This may be formulated as a paradox: the public sector is governed by a collective decision-making system designed to take care of collective problems which cannot be handled in a satisfactory way by the individualistic market, but actually the public sector is better suited to look after particularistic interests.

One may ask how a public sector supposed to take care of collective interests, but actually especially looking after a lot of particularistic interests, can preserve its legitimacy? Several reasons are given. The prime reason probably is that public sector legitimacy depends more on procedures than on outcome or substance. It is the democratic procedures which govern the public sector that legitimize it. That actual performance is less important.

One feature about the public sector, however, remains genuinely collective: its funding. That is exactly what makes it worthwhile to let the public sector take care of particularistic interests. So one could argue that the most basic and constitutional attribute of the modern welfare state is its system of collective funding. Thus a state definition should not be one of legitimate appliance of physical violence or something like that but one of a tax state. The constitutional feature of a modern welfare state is its ability to impose taxes upon the citizens.

Tax Structure and Public Spending

The main point of the asymmetry proposition was that the costs of public activities in a systematic way is given less consideration than the benefits. This proposition does not imply that the costs can be ignored entirely. The necessity of funding establishes some kind of brake upon spending. It may be hypothesized that the strength of this brake depends on the specific features of the system of public funding, that is, the tax system. Propositions of that kind actually are of quite old standing.

One such proposition relates to the »visibility« of taxes. Some taxes are considered more visible than others. If the revenue from invisible taxes constitute a substantial share of total revenue public cost consciousness is weakened and total public spending higher than if visible taxes were dominating.

The tax structure might also be important in another respect. If explicit political decisions to increase taxes are needed to finance increased spending, opposition against higher taxes and spending is more likely than if increased funding comes around without any explicit political decisions. The need for political decisions to increase taxes depend on the elasticity of the tax system, especially during times of economic growth and inflation. Elastic taxes automatically produce higher revenue relative to the national income when the nominal national income goes up. So elastic tax systems might weaken cost consciousness and strengthen the asymmetry.

The propositions concerning visible and elastic taxes are partly contradictory as invisible taxes tend to be inelastic and visible taxes tend to be elastic. If the tax structure shall be able to contribute to the explanation of comparative public spending differences, tax structure must differ among nations. It is shown that the tax structure differ widely among the OECD-member countries. So the independent variable do vary.

A comparative statistical analysis show that the predicted association between spending and visibility is absent. Generally the relationship is weak and sometimes even with the wrong sign. The finding is probably due to the limited capacity of invisible taxes to raise revenue. The long term trend, while public spending skyrocketed, has been less and less reliance on the rather traditional invisible taxes.

The proposition on tax elasticity and public spending is supported by the data. That is, in the years before the economic crisis starting around 1974, the proposition is supported. Big public spending is correlated with heavy reliance upon elastic taxes. During the years of economic recession the associations vanish. Actually this pattern is in accordance with the proposition. Only during years of rapid economic growth does an elastic tax system automatically provide growing revenues.

The data show that during the years of recession those nations rely on a variant of the invisible tax proposition instead. They try to conceal the costs of public spending by turning to deficit budgeting. After some years of recession a substantial correlation between public spending and the size of the budget deficit emerges. No such association existed in the boom years.

The overall conclusion is that the system of public funding is related to the level of the spending. Big public spending is to some degree associated with the types of funding suited to reduce the perceived costs and so suited to promote some kind of fiscal illusion.

Cost Effectiveness of the Public Sector

The asymmetry not only relates to the scope of public activities but also to the costs of those activities. The benefits from increased cost effectiveness in public programs are collective, while the hardship is felt by a narrow group of employees. As no institutional mechanism, like competition, forces public institutions to minimize the costs, it follows that the costs of public institutions probably are higher than the costs of performing the same activity in another institutional setting.

This proposition has quite often been tested by comparing public institutions with private companies in a competitive environment performing the same kind of task. The main methodological problem of comparisons of performance is the comparability of the output from the public institution and the private company. Is it exactly the same kind of output? Or can cost differences not be attributed to differences of efficiency but to differences of output?

Denmark provides a nice comparable case. The case in question is fire protection, which in some Danish cities and municipalities is provided by traditional public fire departments and in others by a private contractor. The two ways to organize fire protection are quite comparable.

The analysis shows that the contracting out solution is cost saving compared to the traditional solution (in full detail, Kristensen 1983). Altogether the case illustrated that the asymmetry also applies to the costs of public institutions not just to the scope of their activities.

Adverse Consequences From Being a Big Public Sector

The case goes on to discuss whether the public sector is too big. In a political democracy the point of departure must be the attitudes and preferences of the citizens. It is not a straightforward business to translate voter attitudes into op-

erational criteria for the proper size of public spending.

Fiscal illusions of course must be eliminated. Secondly a distinction must be made between collective and non-collective problems, as one common solution is required for collective problems while adjustments to individual attitudes may be made for non-collective problems. As any public activity always has a collective distributional attribute because of the method of funding, the distributional aspect must be separated from the substantive aspect of most public activities to establish criteria for the proper outcome.

Having established the criteria, it is argued that because of institutional features of the public sector, public spending for most purposes is probably too high when voter attitudes are used as benchmark. Exceptions from that expectation are most likely to be found in relation to spending for genuinely collective purposes, which are not supported by some professional bureaucratic complex (like military defence). So the most likely candidate for too low spending, taking voter attitudes as criteria, is spending for redistributive purposes. A lot of money is spent for welfare purposes but the redistributive impact of that is often tiny or even reverse.

The adverse economic and political consequences of a (too) big public sector are discussed. Big public spending and taxing may have adverse effects on economic incentives and so interfere with macroeconomic performance. Quite a number of studies show a negative relationship between the size of the public sector and economic growth rates. It has also been argued that a big public sector constitutes a stabilizing factor in the economy which dampens economic recessions and so in the long run stimulates economic growth. This proposition is not supported by the data, but the negative association between public spending and economic growth rates was weakened during the years of recession in the seventies and early eighties, indicating that big public spending may muffle economic recession.

Politically big public spending may imply different sorts of overload. Most interesting and frightening may be qualitative overload which even may threaten democratic institutions and procedures. The public choice literature among other things look into the preconditions for political democracy. One precondition being that the political system must be shielded against certain types of conflict because democratic institutions would not be able to solve them, and so the democratic institutions might break down. When the share of national income processed through the public sector increases it becomes more likely that the democratic institutions are overwhelmed by destabilizing political issues.

Growing public sectors means that more and more decisions are made collectively. This may imply strains on the political system because voters become frustrated and dissatisfied as collective solutions do not permit adaptation to individual taste and preferences.

Public Sector Reforms

The emphasis upon the importance of institutional factors imply that institutional changes may have a real impact on public policy in general and public spending in particular. Reforms may be an effective mean to redress some of the drawbacks of big public sectors. This optimistic view concerning the effects from public sector reforms does not conform with the literature on administrative reforms which contains nu-

merous examples of reforms without any impact on public spending patterns. The point being that a big scope exists for rather symbolic reforms which do not profoundly influence the institutional attributes of the public sector. Effective reforms must challenge these attributes and are not easy to implement.

Reforms may be aimed at the decision-making system, the system of finance or at the production and implementation system. Concerning the decision-making system centralization of spending decisions is the core theme – all specific spending decisions must be subsumed a decision concerning the size of total spending. Most budgetary reforms in some way or another is derived from this idea. The big problem is to make the overall spending ceiling effective. Lots of tricks exist to circumvent spending ceilings. So quite radical measures must be taken into use to impose a ceiling.

The main problem of the system of finance was the separation of the funding from the activities funded. This attribute, however, can in most cases not be reformed away, as most public activities are public, exactly because a direct link between activity and funding is unfeasible or unacceptable. In cases where the reason for collective funding is distributional one could, however, consider paying the money directly to the citizens instead of paying it to public institutions, which then provide the citizens with some »free« service.

The potential scope for reforms is probably most comprehensive in relation to the system of production and implementation. The discussion is structured by three separate roles which may be identified in relation to the provision of goods and services. The arranger decides what has to be provided in terms of quantity and quality and who is going to produce. The producer performs the actual production and finally the whole thing has to be financed. The three functions will not have to be performed by the same agent. One combination of performing agents corresponds to the market and another corresponds to the traditional tax financed public institution producing some kind of service. The point being that several other possibilities than those two traditional combinations exist. Reforms may now depart from considerations concerning what can be gained from new organizational forms and which new forms are feasible, taking into consideration the causes which in the first place got the public sector involved.

In most cases the collective financing must be maintained not to violate the purpose of public involvement. But there is quite a scope for changes concerning the roles as arranger and producer. The role as arranger may be decollectivized by giving the individual citizen a bigger say and so relieve some of the problems of too little individual influence and lack of adaption to individual preferences. Concerning the producer, competition among producers may be introduced to help keeping the costs under control.

It is possible to figure out reforms which, with some probability, will work. The obstacles to reforms are not technical, they are political.

Postscript

It has been argued that public spending more than anything mirrored the political interests which had been successful in getting something done on their behalf. This is hardly a novel conclusion to political scientists or others familiar with what politics is all about. It may be a novelty to those, economists

and others, who tend to perceive public spending as a reaction to some »objective« features and problems of society. The political nature of public spending cannot be changed by any reform. Reforms may change the potential of different types of political interests, but they cannot change the basic features of politics.

Liberal våbenlovgivning

Af Niels Erik Borges

Før cementen omkring en rocker er størknet, løbet på en maskinpistol er afkølet eller en motorsav startet, kommer den samstemmende og klicheagtige reaktion fra politikere og befolkning om kravet om øget kontrol med våben og vel sagtens mordpotentielle genstande. Dette skal håndhæves for at undgå »amerikanske tilstande«, hvor mord var og er dagligdag. Det vilde Vesten var virkelig i udstrakt grad præget af voldsomt mange mord, hvilket er fasttømret af Hollywoods tusindtalige westerns! Når talen falder på »amerikanske tilstande«, tænker man ikke blot historisk, men også nutidigt, hvor vor viden til stadighed øges af filmserier som »Miami vice«, som skildrer den hæmningsløse vold forårsaget af privatpersoner eller -grupper.

Amerikanske tilstande

Skurken i den »frie« amerikanske våbenlov, fra stat til stat, er oftest våbenlobbyen, ikke at forveksle med det militærindustrielle kompleks. Fabrikationen af håndvåben er en relativt lille industri. Derfor kan angrebene, fra fortrinsvis velstillede amerikanere og politikere, ubetinget manes i jorden. Forkæmperen for bevarelsen af våbenlovgivningen er den almindelige amerikaner. 50% af hjemmene har våben. Argumenterne for restriktiv lovgivning er naturligvis, at så undgås sensationsavisernes mord og vold. Men et sådant forbud har de samme konsekvenser som forbudet mod alkohol i 20'erne med Al Capone and Friends naturlige, perverse eksistensberettigelse.

Andre lande

Schweiz' forsvar er således opbygget, at stort set alle *mænd* er våbenføre, det meste af livet, og kan mobiliseres hurtigt. Det betyder, at Schweiz har en gigantisk hær i forhold til indbyggertallet, hvilket videre har den konsekvens, at stort set alle schweiziske hjem er i besiddelse af automatvåben. Ifølge forbudstilhængernes logik burde det medføre en utrolig mords- og voldsrate med så let tilgængelige våben. Men Schweiz har en af verdens laveste mordrater. Staten Israel har ligeledes udstyret stort set alle mænd og *kvinder* med våben, men ligeledes er Israels morderate af den grund ikke stor, naturligvis krigene undtaget. Mexico er i modsætning til ovennævnte lande ekstremt restriktiv i våbenhenseende, som i andre forhold, hvorfor landet er forblevet feudalt-fattigt udviklet. Ifølge den politologiske logik bør en sådan, for borgerne, human lovgivning mindske drab og kriminalitet betragteligt. Men Mexico har faktisk en af verdens højeste mordprocenter. Indvendingen herimod kan være, at den så ville være endnu højere, men den er næsten diskriminerende! Nævnte fakta »beviser« ikke, at når mange er i besiddelse af våben, hæves morderaten – det indikeres! Men det modbeviser, at et øget antal af våben medfører et øget antal mord og voldstilmælde. Traditioner og værdier er naturligvis ikke uvæsentlige elementer i voldsammenhæng.

USA og mord

Der er relativt stor forskel på udformningen af våben-

lovgivningen fra stat til stat. Men generelt forholder det sig således, at i stater, hvor våbenloven er mindst restriktiv, er kriminaliteten lavest, eksempelvis er våbenlovgivningen i New York yderst restriktiv. Hvorfor forholder det sig således? Hvorfor mindsker restriktioner ikke det af staten uønskede? Det er ganske kendt, at på trods af forbud mod narkotika kan narkomaner skaffe sig narko. Akkurat ligeså for folk, som ønsker sig våben. Forbud eliminerer ikke det forbudte, men sikrer en professionel gangsterkriminalitet. Jvf. »Hells Angels« gangstervirksomhed i narkohenseende. Netop kampen om markederne med andre rockergrupper gøres primært ved brug af illegale våben. Dvs at de mest professionelle kriminelle vinder. Og er våben forbudt, ved den, som er i besiddelse heraf, at han har betragtelig magt. Forholder det sig imidlertid sådan, at der er en rimelig sandsynlighed for, at modparten har et våben, overvejes voldsudøvelsen en ekstra gang. Kriminalitet findes, fordi det kan betale sig, og fordelene ved kriminalitet reduceres ved hjælp af ubehagelige konsekvenser som den mulighed, at private har mulighed for at forsvare sig mod bevæbnede. Hvorfor skal statens humane syn gå ud over de svageste?

Et anarkokapitalistisk syn

Rent empirisk er statsmagterne langt de største mordere. Ingen privat person eller gruppe som Jack the Ripper, Manson-klanen, den gale præst Jim Jones eller Rote Arme Fraktion kan sammenlignes med staters milliondrab. Naturligvis kan stater betragtes som gangsterbander i stor skala. Men private dræbere udgør talmæssigt kun en lille promille sammenlignet med staters kollektive mord – naturligvis er private som staters mord og vold lige amoralsk. Statens dobbeltmoral ligger i, at den udøver vold og mord samtidig med, at den lovgiver herimod, og at den i forsøget på at kontrollere våbenmængden hos befolkningen giver sig selv monopol på våbentilladelser. Tilhængere af frihed og integritet for individet ønsker at håndhæve individets ejendomsret. En af måderne er, at private truer med at gøre brug af våben, hvis familie, venner og ejendom forsøges krænkede. Man kan også overlade det til frivillige, lokale korps eller til professionelle, eller man kan være konsekvent pacifist. I modsætning til statssamfundet kan det anarkokapitalistiske opfylde behovet for pacifisme eller frihed til at have våben. Dette gøres ved, at man flytter derhen, hvor man tror på pacifismen, eller derhen, hvor man håndhæver integriteten, i værste fald med håndvåben.

Kilder:

»An American Experiment in AnarchoCapitalism: The not so Wild, Wild West«, Journal of Libertarian Studies, Vol. III, No. 1. Free life, vol. 2, No. 1, 198 1.

Anmeldelser

Bernard Foy's tredje rokade

Af Lars Gustafsson,
Lindhardt og Ringhof, udg. 1987, 333 s., kr. 250,-

Lars Gustafsson er dr. phil. og virker som gæsteprofessor ved universitetet i Austin, Texas.

Lars Gustafsson har begået en særdeles mærkværdig roman. Inddelt i 3 afsnit liggende som kinesiske æsker inden i hinanden. Overlappende hinanden. Komplementære. Og stadig med hver sit indhold. Det ville let ligne tre forskellige romaner og er det til en vis grad også. De arbejder omtrent med de samme personer, dvs navne, og på en underlig måde gentages nogle begivenheder. Som var der en fælles erindring.

I denne ramme udfolder L.G. sit satiriske vid og leverer en højt begavet, differentieret og spændende roman i tre dele flettet ind i hinanden på fængslende is. Evnen til at beskrive personer og begivenheder er uomtvistelig. Bag ved og inden i finder man L.G.'s samfundsholdning og liberale filosofi. Det skal ikke forstås således, at vi har en politisk roman. Det vulgære politiserende er langt fra L.G. Men en implicit holdning til menneske og samfund.

Første del. Det rabler for rabbineren.

En sær blanding af James Bond og Splint & Co. Bernard Foy er her jøde. Ja, endda rabbiner. Han er født i Texas og har nu arbejdet nogle år i Stockholm. Herfra er han i sovevogn på vej til ansættelsessamtale i Paris, da han vikles ind i et handlingsforløb, man kun kan betegne som værende dybt underligt. Ser

man altså bort fra det aldeles usandsynlige handlingsforløb, står det faktum tilbage, at Foy er jøde. Og en lærd jøde. En sådan person forholder sig til livet og omgivelserne på en anderledes engageret, næstekærlig og ydmyg måde, end normalt er (i Sverige). Det er et personligt spørgsmål og angiver en individuel indfaldsvinkel på etiske problemer. Herved fremstår individet Foy som en selvbevidst ung mand. Holdepunkt: En Foy aldeles ukendt mand myrdes i sovevognen, medens Foy er på toilettet. De har vekslet lå, kryptiske sætninger. Der er noget med en svinelædermappe. Herefter påtager Foy sig ansvaret for denne mappe. Hvorfor? Jo, han mente, det var noget betydningsfuldt. Og ikke kunne overlades tilfældighederne. Myndighederne vel at mærke. Men også, at han ganske simpelt er blevet overdraget en opgave. Af en højere magt. Dette aspekt er vigtigt, idet en jøde ikke er til den ansvarsforflygtigelse, der ligger i den normale brug af begrebet tilfældighed. Herefter møder han fortrøstningsfuld alskens problemer. Uden i virkeligheden at fatte en brik. Efterhånden går dog mere op for ham. Altid tror han det bedste om et andet af Guds børn. At de så af og til må klapses af, ændrer ikke billedet. Foy må overleve, er i stand hertil uden at antaste andres eksistens. Det er ikke hans beføjelse. Her må nævnes et pudsig eksempel: En pige myrdes på bestialsk vis. Morderen (en led fyr) forfølger Foy med et fælt udenlandsk sværd, falder igennem et tag og hænges herved i sine egne seler, Såvist, Gud og Gud alene kan straffe sine egne skabninger. Denne tanke er ganske gennemgående. Et styrende begreb: To måske tre myr-

dede genopstår på mystisk vis. Menneskets indgriben er således ikke endelig.

Anden rokade: Hjemme i den stockholmske andedam

Her er Foy (manden, som skrev første del) en 83-årig forfatter. Og digter. Hædret endda som akademimedlem. Digterens produktion ligger år tilbage. Sidst udkom et bind erindringer i 1961. Siden er han apatisk faldet i dybe betragtninger over tiden. Tidsånden. Han er ganske pacificeret herover. Kan intet overkomme. Han beskrives som værende angst for at lide af Alzheimers sygdom. En lidelse, som rammer kort-tidshukommelsen. Dette er hans egen diagnose og må her ses som en art fortrængning. En forklaring over for ham selv på hans manglende tilpasningsevne. Men altså indflettet i de nu kendte ejendommelige hændelser. Nogle af dem erindres af Foy og virker som forklaring på oprindelsen af første rokade. En tredje gruppe er hændelser i første rokade, som viser sig igen. Nu på et tidspunkt i handlingen, hvor de kronologisk ikke kan være forlæg til første, som her ligger færdig i en skrivebordsskuffe. L.G. har allerede været inde på, at tid og sted i de kendte dimensioner er en spændetroje, en vaneforestilling. Og muligvis endda kedelig.

Men tilbage til essensen af denne anden rokade. Nemlig litteraturen i Sverige. Det er politisk kunst, man vil have. Politisk teater. Politisk litteratur. Politiske film. Ikke i den primitive, indoktrinerende forstand. Slet ikke. Mere i den trivselsfremmende og endnu mere i den opmærksomhedsafledende forstand, men først og fremmest i den legitimerende. »Kravet om politisk bevidsthed har været skadeligt for svensk litteratur. Det har ført til en prætentios og unødigt sentimentaliserende af det litterære arbejde,« siger L.G. i Politiken's kronik den 9. jan. 88. Den rene elendighed. Også i valg af emner, der kan skrives om: Arbejdernes elendige forhold ved århundredets begyndelse, nutidig slum, ulandes elendighed, nøgleromaner og andet af den slags. Endvidere skriver han sammesteds: »Hvis de grundlæggende samfundsforløb hverken er politiske eller litterære, hvad glæde har vi da af at insistere på, at litteraturen skal være politisk? Dette følelsesmæssige klima skulle så på en eller anden måde forbindes med sentimentale sympatier for socialismen ...«

Hvordan er det nået så vidt? Den ufrihed, det litterære klima i Sverige er kommet frem til ved ihærdig stræben, er tilligemed et tiljublede tilbageskridt. Den frie ånd er lagt i lænker. Imbecile med det rette politiske tilhørsforhold og den rette omgangskreds slipper igennem med alskens bras. Den frie ånd sidder som Foy og tror, at han lider af Alzheimers sygdom. Dette illustreres på bedste vis i Jyllands Posten den 16. april ved, at to svenske forfattere, Per-Olof Nielsson og Rune Andersson, har slået sig ned foran den svenske ambassade i København på ubestemt tid. De demonstrerer, fordi Sverige efter deres opfattelse er på vej imod det totalitære kontrolsystem, og ytringsfriheden reelt er afskaffet i landet. Således forfølges de af politiet, fordi de har skrevet kritisk om det svenske statsapparat. »Den svenske retsstat er i opløsning. Hvis vi demonstrerer i Sverige, eller hvis vi fortsætter med at udgive materiale om den bureaukratiske kriminalitet, bliver vi truet med gengældelse af korrumperede statslige anklagere,« siger Rune Andersson.

Dette er præcis emner, L.G. bearbejder i anden rokade. Det centrale i debatten om ytringsfriheden – og som det fremgår dels af denne rokade i romanform og dels som artikel i

L.G.'s udgivelse fra Haarby 1983 »*For liberalismen, et kampskrift*« – er informationsprivilegiet og problemformuleringsprivilegiet. Herfra s. 36: »Frem til midten af 1800-tallet var den svenske forfatter embedsmand; fremkomsten af et moderne bogmarked skaber forudsætninger for en helt ny type af værker i og med, at en ny forfattertype, markedsforfatteren, træder frem på scenen. I 1960'ernes ledende kulturpolitiske tanker, som de kom til udtryk, fremfor alt fra socialdemokratisk side, dukkede som mulighed en tilbagegang til forfatterembedet frem, men denne gang på en ikke-elitær basis: Social stimulering af litteraturen som en arbejdsmæssig og socialpsykologisk motiveret aktivitet for aktivitetens skyld.«

Det er da også irriterende, at en forfatter frit render omkring og sælger kritisk litteratur, som tilligemed ikke er godkendt af embedsvældet, til befolkningen. Det er jo undergravende, om noget er. Bernard Foy s. 196: »Af og til, sagde Bernard ligeud, har jeg en fornemmelse af, at alting har ændret sig meget hurtigt. Som i et land, hvor helt nye magthavere har overtaget magten en nat, over radiostationerne, aviserne, alt. Og de forsøger at give offentligheden fornemmelsen af, at ingenting egentlig er sket. Alting skal opfattes aldeles som før. Det er meningen, Men jeg kan faktisk umuligt komme på, hvornår det skete. Her var sikkert noget selvfølgelig, som alle andre mennesker vidste, bare ikke jeg.« Sådan er det fat. Det må så være den forbandede sygdom. Bernard's sidste udgivelse var i 1961. Analogt med forrige citat er det omkring dette tidspunkt, at den nye medieklasse overtager styringen af såvel emnevalg som forfattere. Den anmelder, vi møder i rokaden, kan styrte i grus og hæve til tinderne efter for godt befindende. Selv er hun ustyrtelig, så længe hun blot opfylder tidens krav. Derfor ligger alle for hendes fødder. Og Foy betragter hende følgelig som en semiprostitueret mandedræber.

Socialstaten Sverige

For nu at gøre værket færdigt skal L.G. i tredje rokade en tur ud i det virkelige liv. Som det ses af en usædvanlig teenager i nutidens Sverige. Denne dreng betragtes af systemet som adfærdsvanskelig, da han ikke accepterer det. Han har fulgt skolen nødtvungent og sporadisk, indtil hans far begår selvmord som følge af skattevæsenets forfølgelse. Faderen havde en entreprenørvirksomhed; men for at overleve så han sig nødsaget til at »snyde« systemet. Han var trængt af restriktioner, forordninger og ikke mindst kommunaladministrationens symbiose med de økonomiske giganter, fondene. Altså det socialdemokratiske enevælde. Fra weekendavisen 28.4.88. En udtalelse af Torsten Egero. Stockholms førstearkitekt: »Vort stærke kort er, at de gamle byplaner giver os ret til at sætte vilkår. Hvis fx et bryggeri skal laves om, kan vi bestemme materialer, farver m.m., for byens byggenavn er smagsdommere. Desuden finansierer næsten alle deres projekter med statslån, og på den måde kan staten bestemme standarden, så boligerne ikke bliver for dyre, og staten fastsætter også lejen,« Endvidere medfører dette, at bygherren først efter fem år har udsigt til et afkast. For alles bedste. Bernards far deltog ikke i dette spil og måtte likvideres. Økonomisk. Resten ordnede han selv. Herefter forsvinder drengen, Bernard. Flugt fra sin faders mordere. Han skriver 2. rokade og derved også l. på egne erfaringer, indtryk og holdninger. Det foregår bogstavelig talt under jorden. I diverse tunneler og kanaler under en stockholmsk forstad. Symbolsk som den eneste måde, man kan udfolde selvstændig aktivitet i Sverige. Guerilla-krig. Un-

der dette forløb skildres samfundet med Foy's øjne. Hans Magnus Enzenberger siger: »et kolossalt institut for adfærdsforskning« i bogen »Åh Europa« anmeldt af Fl. Chr. Nielsen i Jyllands Posten 10.4.88. Åh Sverige, må vi sige. Vi følger den allestedsnærværende, blide og ubønhørlige pædagogik, Bernard oplever i alle livets aspekter. Tvungen omsorg for alle »trængende«. En ædelmodig opofrende indsats. Samfundets pligt. Det rene hykleri. Gennemskuet af Bernard som en kamoufleret egoisme på andres regning. *Forklædte* som samfundets tjenere

kan alle opportuniste gavne egne interesser uden at påkalde sig nogen form for kritik. Alle ved selvfølgelig, at myndighederne kun vil dem det bedste. Unddrager man sig denne omsorg, er man offer for alles dybt følte retfærdige forargelse og må udstødes. Det var jo eget ønske. Et utaknemmeligt skarn. Samfundsomstyrter. Udemokratisk vanskabning. Uhelbredelig egoist. Og værst af alt ganske uden håb: Individualist = Lars Gustafsson.

Tage Sværke Jessen

En mand

Af Oriana Fallaci,
på dansk 1981, 536 s.
Gyldendal.

Anarkistisk udvikling og senere virke

Oriana Fallaci er italiensk journalist. Hun voksede op i »Mussolini«s Italien. Som 13-årig tilsluttede hun sig den voksende modstandsbevægelse i Toscanas bjerge. Herigennem lærte hun dels magten og dens væsen at kende, og dels en befolkningsreaktion derpå. Massepsykose, patriotisme, tilpasningsevne og apati er den almindelige reaktion. Magtmennesket, eller den af-faderlige, folkelige velgører, spiller fuldt tid på disse følelser. Og Mussolinis magt udøvedes således, at hele befolkningen betragtede det som en forbrydelse mod samfundet at reagere efter egen overbevisning. Denne holdning omgærdet det individuelt tænkende menneske med en aura af »den yderste smittefare« og isolerer følgelig dette menneske, som således trænges af både magten og »folket« (afmagten). Først når styret væltes, kanoniseres disse oprørere. Under de omstændigheder udvikledes Oriana Fallaci til anarkist. Senere, som journalist, har Oriana Fallaci været i de fleste af den nyere tids brændpunkter, hvor det gængse mønster har været et diktatur væltet af et folkeligt oprør. Den nye tilstand udviklede sig via en mystisk metamorfose til en udrensende épartistat med genocidide tendenser og tilknyttet tvivlsomme magter. Folket blev udleveret, det folkelige forsvandt med kugler i brystet. Magt, afmagt og en restgruppe. Denne restgruppe fortsætter fortvivlet den kamp mod tyranniet, som de startede mod det forrige sivre. Med den forskel, at nu vover folket ikke at støtte dem. Den internationale hyæneflokk har travlt med at støtte styret i demokratisk valgte forsamlinger og i alverdens presse uden øje for, at sagen er død i det øjeblik, det nye sivre frafalder sagen. – Kongen er død. Kongen leve!

Oriana Fallacis møde med 'En mand'

Denne kvinde møder i 1973 Alekos Panagoulis, dagen efter hans løsladelse. Alekos kender Oriana fra hendes bøger, som han har læst i fængslet, fremskaffet under sultestrejker. Han har nærmest tryglet hende om at komme, da han mener, at hun vil være ham til stor hjælp. Oriana på den anden side har kun akkurat hørt ham omtalt. Da han er alene uden en større bevægelse bag sig, har han ikke påkaldt sig den store interesse. Alekos gør alt for at overtale Oriana til at blive hans ledsagerske og levnedbeskriver. Dette lykkes efter kort tid, og et besynderligt forhold kan tage sin begyndelse. Oriana selv kalder det som Sancho Pancha's forhold til Don Quixote. Ikke uden relevans.

'En mands' anarkistiske kamp

Bogen indledes til tonerne af Alekos' begravelse, og tæppet går

for en beretning om denne mands kamp mod autoriteterne. En voldsomt selvstændig person, en kriger, som hellere vil dø i kamp end bøje nakken. Alekos, som finder, at styrets vold mod individet legitimerer individets vold mod styret. Ja, forpligter individet til at gøre oprør. Dette medfører, at 'ikke-vold' kun meningsfyldt kan optræde i et samfund uden autoriteter. Ellers vil den menige borgers 'ikke-vold' sætte denne i offerets sted. Alekos ønsker ikke at være medlem af et parti, en gruppe eller en bevægelse. Disse afspejler ofte magtsystemet og bliver en eller flere personers middel til egen vinding. Videre er der risiko for, at der er stikkere involveret. Den eneste måde er det enkelte individs selvstændige frigørelse, som samlet vil medføre alles frigørelse. Derfor handler Alekos alene, i forsøget på at befri Grækenland for diktatoren Papadopoulos' eksistens. Dette mislykkes, Alekos fanges, og styret handler, som det forventes, med den yderste brutalitet i forsøget på at knuse denne 'samfundsfjende'. Endeløs og fantasifuld tortur af Alekos, familie og venner, udspiller sig.

Systemets inerti

Der følger en veritabel farce af en retssag, som ender i et højdepunkt: Alekos' forsvarstale. Han påpeger her, at magthaverne erkendes ved brugen af identiske midler. Således bruger juntaen det forrige styres undertrykkende love i uforandret form. På den måde var deres revolution kun en delvis udskiftning af navne. Alekos mener selv, at han overtrådte den lov, magthaverne selv overtrådte for at få magten – og derefter lod bestå. Altså er de lovbrudere, før han, og derfor ikke habile i sagen. Desuden er dommerne en flok ansvarsløs positionshungrende bærmænd uden ryggrad, idet de lader lov og retfærdighed fare og kun følger magtens bud. De dømmer dette styres fjender, som de dømte det forriges. Papadopoulos er lovbruder og burde sidde på anklagebænken. Imidlertid lykkedes dennes attentat. På samme måde forfægter Alekos våbenlovgivningen, idet andet anklagepunkt mod ham er ulovlig våbenbesiddelse. Magten har monopol på vold og kan bruge dette middel, uden at folket kan modsætte sig. Dette er en grundsten i magtens opretholdelse, og derfor straffes antastelser hårdt. Sidste anklagepunkt er desertation. Alekos aftjente under kuppet sin tvungne militærpligt og deserterede et par dage efter kuppet. Han påpeger her 1), at han burde have deserteret straks, men at han er græker, og skulle der – hvilket ikke var usandsynligt – være brudt krig ud med Tyrkiet, måtte han forsvare sit land og dets indbyggere. 2) – at eftersom juntaen på illegal vis tog magten, er det en borgerpligt at desertere eller på anden måde modsætte sig magtovertagelsen, idet man i modsat fald er medskyldig i en forbrydelse. Man må være et selvstændigt, tænkende individ. Ikke et får, der kan sælges. Et menneske må tage ansvaret for sig selv.

Alekos dømmes til døden. Han benådes senere mod sin vilje, idet han, som ønskede Papadopoulos' død, ved at modtage den benådning vil få sin modstander til at fremtræde i et uønsket, urealistisk positivt lys. Fordi det er Alekos' opfattelse, at omstændighederne ikke har ændret sig, nægter han at forlade sit umenneskelige fængsel og må derfor nærmest smides ud ved amnestien i 1973. Denne oprører oplever efter løsladelsen den værste straf, et menneske kan idømmes, ensomhed. Folket lever stadig i autoritetens skygge, idet styret ikke er ændret, kun svækket og trængt af en 'demokratisk medbejler'. Med den baggrund indser Alekos efter nogen tid, at hans eneste mulighed for at blive hørt er, at han vælges ind i parlamentet. Da dette på alle måder er ham imod, følger der nu en sand anarkistisk krise. Alekos mener, at han kan vælges ind via et medlemsskab af et uafhængigt parti for derefter at gå som løsgænger. Dette lykkes ganske vist, men fortrydelse følger, dels på grund af det personlige at være på kompromis med sit væsen, dels fordi det ikke kommer ham til gode på den tilsigtede måde. Imidlertid er forfølgelsen af ham intensiveret, den store retssag mod Papadopoulos' styre nærmer sig, og Alekos trues atter på livet (af det nye styre). Den kompromisløse frihedskæmper, uden frygt for sit eget liv, er en frygtelig trussel for ethvert autoritært styre. Denne retssag, der skal forestille at være det demokratiske styres opgør med diktaturet, er latterlig. De samme embedsmænd, magtens lakajer, som tidligere dømte Alekos til døden, arbejder nu mod deres tidligere bonkammerater. Kun de øverste, som er en trussel mod de nuværende magthavere, skal fældes. Altså ikke ligefrem en forbedring. Pressen er forment adgang, og Alekos' kampånd er i fare for at ebbe ud. Og lige såvel som tyrandrabet er en pligt under et diktatur, så er tilgivelse en nødvendighed under et demokrati. I en periode med demokrati er det ikke ved at grave grave, af der udøves retfærdighed. Demokrati forstået som individets frihed

er altså ikke tilfældet!

Alekos har fået bekræftet, at det er magten, der korrumpere mennesket; tilfældigheder, der afgør, hvem der dømmer; at taberen er folket og i særdeleshed det individ, som nægter at indordne sig. Dette individ forfølges af magten, uanset hvilket navn den bærer. Romanen er nu teknisk tilbage ved starten, Alekos myrdes endelig af magten, som udadtil er udskiftet. Stadig lige konspiratorisk, fordærvet og diktatorisk. Hyldes af folket, denne apatiske, uselvstændige konforme og angste masse, som følger magtens bud og blot indretter sig derefter.

Magtens konsistens

»En Mand« er præget af såvel den katolske som af den græske demokratiske tradition. En 3-akters skæbnefortælling om en helts ihærdige kamp mod Magten. Og lige så svært kampen mod Afmagten. Ved at afsværge magten, også i egen anvendelse, kan/tør Afmagten ikke fæste lid til dette halstarrige Don Quixote-ridt. Man er jo tryk og sikker ved føreren. Omvendt er de afmægtige bange for magten og vil ikke påkalde sig dens vrede, resignation affødes. Alekos er en hyldest til livets kaotiske mangfoldighed. Liv som ikke kan kontrolleres uden at miste ansvarlig værdi. Ansvar for sig selv og sit liv, som skrider bort i undskyldninger og vage formuleringer om Magtens vilkårlighed. Menneskelig uansvarlighed: »De fik mig til det«. »Det var jo nødvendigt at leve videre. Også under det styre«. »Livet må gå sin gang«. Ja, vi kender det alle. Oriana Fallaci rusker godt op i det apolitiske skæbnebundne menneske. Vedkender vi os alle vort menneskelige ansvar, vil vi smygge Afmagtens kåbe af os og vende sværdet mod begrebet Magt/Afmagt – og ikke forledes til at tro, at det blot er kransekagefiguren, som skal vippes af. Dette er den ide, som Alekos med sin kulturarv, sit mod føres frem imod. Det starter som ide og udvikles af begivenhederne ...

Tage Sværke Jessen

Free banking in Britain – Theory, Experience and Debate, 1800-1845

Af Lawrence H. White,
Cambridge University Press 1984, USA.

Det kan være en interessant beskæftigelse at fundere over, hvilke tilstande man i et samfund tager for givne, og hvorledes sådanne forestillinger ændres i tidens løb. At sundhedssektoren hovedsageligt skal styres gennem en politisk proces, tages i Danmark endnu for givet; men man er dog i stand til i det mindste at forestille sig en situation, hvor producenter og forbrugere er deltagere i en markedsproces – om ikke andet så for at opleve et pikant gys.

En privatisering af retsvæsenet, politiet, vejene, havene – og pengeudstedelsen (!) vil imidlertid ikke engang Thomas Bredsdorff have fantasi til at drage frem som et skrækeksempel fra et anarkistisk samfund – tanken er simpelthen for langt ude.

Lawrence H. White's fremragende bog fra 1984 omhandler en privatisering af pengeudstedelsen (eller som det hedder i jargon: En fuldstændig deregulering af de finansielle markeder) har alle forudsætninger for at udfylde en del af dette vakuum.

Diskussionen omkring en privatisering af pengeudstedelsen blev (atter) igangsat i midten af 70'erne, da Benjamin Klem og F.A. Hayek uafhængigt af hinanden behandlede emnet. Efterfølgende er der kommet en del litteratur, der har behandlet emnet teoretisk.

White's store fortjeneste er, at han foretager en empirisk

undersøgelse af det »reneste« eksempel, man

har på et ureguleret, kompetitivt banksystem: »Free banking« perioden i Skotland fra 1749 til 1844. Dermed giver han et i hvert fald foreløbigt svar på en række af de teoretiske overvejelser, der er blevet gjort.

Veldisponeret, som bogen er, tager White netop udgangspunkt i forskellige teoretiske overvejelser. Det sker ved en præsentation af bidrag fra en med *Free banking* perioden samtidig debat mellem forskellige økonomiske skoler. Denne debat er oversat i teorihistorien, og det er beklageligt, fordi mange af bidragene er aktuelle også i dag. De problemer, der dengang blev berørt, kan således genkendes i den diskussion, der blomstrede op siden 1974. Ikke mindst drejer det sig om stabiliteten af et ureguleret, kompetitivt banksystem contra et statsstyret system. Opfattelsen af statsintervention som kilde til cykler i økonomien blev således allerede fremført på daværende tidspunkt.

White's konklusion er, at et ureguleret banksystem på en række væsentlige områder er et statsstyret system overlegent; men han understreger, at »The genius of free banking is not conformity to a blueprint, but evolution of institutions and modes of conduct in response to decentralized decisions an economy's members inske for themselves.«

Michael O. Appel

Det fatale

Af Jean Baudrillard,
Gyldendal 1987, 237 s.

Begreber som postmodernisme og paradigma er »in« i den mere folkelige orienterede filosofisk-videnskabelige debat. Uden i øvrigt at kategorisere Baudrillard. **hvilket er behæftet med store vanskeligheder, ligger han i visse henseender tæt på ovennævnte i øvrigt diffuse begreber, som videre understreges af den ultrafrankofile skriveform.**

Baudrillard mener, i **modsatning til Kant**, at man godt kan tænke verden, selv om den ikke har et formål eller er en tilfældighed. Det fatale er det præmis, hvorom verden drejer. Det fatale er den måde, hvorpå tingene bevæger sig ad uforklarlige regler, som alligevel er forklarlige analogt et spil med tabere/vindere. Man må søge at forstå tingenes ironi i samfundenes totalitarisme: »Utopierne, dialektikerne, staterne og institutionerne er blevet til for at undgå det fatale,« (p.215) – det for menneskene uudholdelige ved manglende formål med verden.

Vi kan ikke erkende verden fuldt ud, analogt Hayeks argumenter for markedsøkonomien, om at sikker viden er en umulighed, hvorfor planøkonomien er en imminent umulighed.

Baudrillard tillægger objektet langt større vægt, end hvad det generelt tillægges. Subjektet begærer, og objektet forfører. Forførelsen tilskrives som grundvilkår for mennesket; vi forfører og er forførte; det er slet og ret menneskets skæbne. Mennesket befinder sig i en paradoksal situation, »da intet længere har nogen mening, burde alt kunne fungere fuldkomment. **Men da der ikke længere gives noget ansvarligt subjekt**, så skal enhver begivenhed – selv den mindste – med djævelens vold og magt tilskrives nogen eller noget. Alle bliver ansvarlige gennem et flydende maksimal ansvar, der er parat til at lade sig investere i en hvilken som helst hændelse . . . « (p.41). **Det er for at udbrede, for at sætte en stopper for skandalen for den tilfældige død, at de store terrorssystemer er blevet indrettet, dvs til forebyggelse af dødsfald pga tilfældige ulykker.** En uhyrlig og genkendelig situation, såfremt man har øst/vest i tankerne eksempelvis. Denne situation betegner den nye franske filosof Andre Glucksman som svimmelhedens styrke, for kun ved at acceptere at leve på afgrundens rand, med en svimmelhed, kan vi leve en menne-

skeværdig tilværelse: **Vi er gjort kollektivt ansvarlige, da vi alle på én gang er gidsler og terrorister.** Som konkrete eksempler herpå nævner Baudrillard Sakharov og Afghanistan, som begge er taget som gidsler-og ikke likvideret (p.47).

I afsnittet »**Det obscøne**« påstår forfatteren, at det værste er det, som er sandere end det sande, nemlig klonen og tryllekunstneren. Illusionen er ikke falsk, da den ikke bruger falske tegn, men derimod meningsløse. Godt nok skuffes vore krav om mening, men på en fortryllende måde.

Baudrillard fyrer en bredside af mod politikerne og det politiske system, som i den grad kan måle sig med ditto libertarianske og mod kulturen à la Poulsgaard og Peter Rindal, da alt politiseres og diskuteres til mindste detalje på en ørkesløs og tåbelig måde; »kulturens blide teknologi, en yderliggående socialisation, den uafbrudte samfundskommentars fremadkrybende obscønit« (p.66). Om politikerne skriver forfatteren: »... politikernes tale: **De er alle tvrignet til at simulere under patetiske gebærder. De' er ligegyldighedens pornografer, hvis officielle obscønitet fordobler og understreger obscøniteten i et univers uden illusioner.** I øvrigt er alle ligeglade. Vi befinder os i den politiske og historiske ekstase: Fuldkommen oplyste og magtesløse, fuldkommen solidariske og lammede, fuldkommen stivnede i den verdensomspændende stereofoni. Transpolitiseret levende« (p.73). Baudrillard går så vidt som til at karakterisere ethvert samfunds virkemåde som machiavellisk!

Vore programmerede og såkaldte rationelle videnskabelige samfund fungerer via skuespillet, da perverteringen af virkeligheden er en fascination. **Vi er faktisk villige til at betale en hvilken som helst pris for forførelsen. Det må fortolkes derhen, at den »virkelige« verden, substansen, er umenneskelig, da den ikke muliggør illusionen og forførelsen, som netop gør verden »interessant« og til at holde ud.**

Bogen er yderst svært tilgængelig og er umulig at rubricere, da den gør op med megen vanetænkning. Den kan på det kraftigste anbefales, da det til tider føles som et åndeligt snif kokain, når Baudrillard på en ganske ironisk og skarp iagttagelsesevne og med sin frankofile skrivemåde forklarer det uforklarlige – eller forsøger derpå.

Niels E. Borges

Comprachicos

Af Ayn Rand,
Objektivistisk Skriftserie nr. 2, 1987, 44 s.

Comprachicos var navnet på nomader, som på bestialsk vis købte og solgte børn, efter at de ad kirurgisk vej havde omformet disse, så de fremstod som ækle monstre. Monstrene blev udstillet på markedspladser, hvor man mod betaling kunne få lov til at beskue dem.

Analogt findes der til 1600-tallets comprachicos en moderne afart. Disse er ikke nomader, og de køber og sælger ikke børn, men omformer deres sjæle, så de samlet betragtet bliver til enflok uvidende »uddannede«, som følger totalitære ledere. Dette er vor tids comprachicos, lærere i bred forstand.

Nuet og pragmatismen hyldes; det er ikke, hvad man normalt siger om Lenin; han og beslægtede betragtes som doktrinære. Min forklaring er den, at naturligvis var Lenin, Mao etc. doktrinære ideologer, men pragmatiske sådan forstået, at de udnyttede mulighederne, efterhånden som de opstod, ganske pragmatisk; men de var hele tiden deres mål ganske bevidst.

Mulighederne for abstrakt tænkning ødelægges med katastrofale følger for kapitalismen. Individet bliver gjort til det, som gruppens stærkeste gør ham til. Når fornuften, som er det mest selviske, berøves, tår gruppepressionen optimale muligheder.

Det mest markante udslag af den moderne comprachicos var hippiebægelsen og studenteroprøret. Personligt mener jeg, at Rand er alt, alt for moralsk fordømmende af hippierne og i øvrigt kontradiktorisk i forhold til objektivismen; »Hippies 'livsstil' är en exact konkretisering av forskolens ideal; ingen tänkan – da – ingen fokusering – inget mål – inget arbete – ingen verklighet urover ögonblickets nyck – en hypnotisk monoton primitiv musik med en entonig ryttn som dövar hjärnan og sinnena – flockens broderskap . . . « (p.36). Rand hævder, at der ikke findes en kollektiv bedrift eller en kollektiv hjerne, men på trods af dette syn kritiseres hippierne på kollektivistisk vis. Sidst i skriftet omtales den i København i 1987 afholdte objektivistiske konference med over 20 deltagere fra Norden.

Niels E. Borges

Rasism

Af Ayn Rand,
Objektivistisk skriftserie nr. 3, 1987, 16 s.
(Adresse: Per-Olof Samuelsson, Finningevägen 5 B,
15200 Strångnäs, Sverige, (15 sv. kr stykvis).

Rand udråbes af mange tilfascist og socialdarwinist, hvilket er synonymt med racisme. Denne fra marxistisk side fremsatte anskuelse mener, at kapitalismen fører os lige lukt over i den fascistiske kooperative stat, hvor racismen er én afgrundpillerne. Rands store fortjeneste er, at hun gør antiracismen til en integreret del af kapitalismen. Jo mere kapitalisme, desto mindre racehad. – Såfremt læseren ønsker mere herom, kan jeg henvise til den sorte professor i økonomi, Walter E. Williams's bog »*The State Against Blacks*« (1982) og den ligeledes sorte monetaristiske økonom Thomas Sowell's mange bøger om det frie marked og minoriteterne, eks. »*Markets and Minorities*« (1981).

Racisme er den mest primitive form for kollektivism, da den tilskriver nulevende individer egenskaber ud fra forfædre. Og teoretisk set er racismen en bestræbelse for at opnå en automatisk kundskab om godt/dårligt blod, hvilket i praksis fører til blodsudgydelse. Rand benægter, at der findes en kollektiv hjerne, en kollektiv bedrift eller en racebedrift.

Modgiften til den kollektivistiske racisme er individualismen og laissez-faire kapitalismen, da mennesket i dette lys er selvstændigt, suverænt og har retten til eget liv. Videre kritiserer Rand konservative for, at de på den ene side forsvarer frihed og kapitalisme og på den anden side ofte er racister. Midter- og venstreorienterede kritiseres for, at de i første omgang kæmper for civile rettigheder; men at disse i anden omgang håndhæves af et flertalsdiktatur. Den mindste minoritet på Moder Jord er individet, hvorfor mennesker/systemer, som ikke anerkender individet, ikke kan tages seriøst, når talen falder på racisme.

Niels E. Borges

Den gode fjende

Af Nils Christie og Kertil Bruun,
Eilers forlag, 1985.

Den norske universitets sociolog Nils Christie har med bogen »Den gode fjende« igen brilleret med ny- og frihedstænkning. Tidligere var det kriminologi og skolepolitik (»Hvor tæt et samfund«, »Hvis skolen ikke fandtes«, »Som folk flest«), denne gang er det narkopolitik.

Han påpeger, at kaffe, te, alkohol og tobak tidligere har haft rollen som nydelsesmidler, der af lovgiverne blev gjort til forbuden frugt, og at der ikke er bevis for, at heroin og hash m.m. er biologisk mere skadelige. Det er forbuddene, der skaber problemerne – problemer, som skaber arbejde for behandlere, hvorfor narkoen med rette kan kaldes en af magthaverne opfundet »god fjende«, dvs et skræmmebillede analogt med et påstået krigersk naboland, som var den løgn, stenalderkongerne benyttede, når de skulle have skatter til at få den tids (militære) bureaukrati til at fungere.

Nils Christie kommer vidt omkring med mange originale tanker og gode formuleringer. Som fx følgende: »Ett af ankepunkterne mor børnearbejd i fabrikkene i industrialismens tidlige faser var, at barna kom ut av kontroll. De tilpasset seg hurtigere til industrikravene en forældrene, arbeidet hurtigere, tjente mere, ble ustyrlige.«

Meget apropos Socialdemokratiets vedvarende kamp mod arbejdsglad ungdom på arbejdsmarkedet, senest vedr. avisudbringning v. Jytte Andersen.

Hvis ikke lovjungle og skat på arbejde betød mangel på udbudte arbejdsopgaver, ville der næppe være narkomani. Unge ville da få livsindhold, der ville konkurrere med at blive kemisk høj. Jobbene ville også blive mere meningsfulde. De unge, smukke rige, der benytter amfetamin i Københavns natteliv, har nok job, men ikke job, der optager dem.

Bo Warming